

Ms.c Darko Obradović

Uticaj litijuma na stratešku bezbednost Srbije

UTICAJ LITIJUMA NA STRATEŠKU BEZBEDNOST SRBIJE

AUTOR

Ms.c Darko Obradović

IZDAVAČ

Centar za stratešku analizu

ZA IZDAVAČA

Darko Obradović

RECEZENTI

Prof.dr Zoran Dragišić

Dr Mile Bugarin

Doc. dr Ratomir Antonović

Prof. dr Ilija Životić

TEHNIČKI UREDNIK

Radenko Mičić

redakcija@czsa.org;

Beograd, 2023

ISBN-978-86-82510-04-8

„Oni što zaustavljaju napredak zato što predstavlja novinu, biće prinuđeni da jednog dana prihvate novinu koja više neće predstavljati napredak“ Lord Henri Džon Templ Palmerston,
Britanski premijer i državnik

Sadržaj

Glavni zaključak	2
Rezime studije „Uticaj litijuma na stratešku bezbednost Srbije“	4
Uvod.....	8
Resursi kao ekonomsko ili bezbednosno pitanje	12
Nacionalni interes u savremenom demokratskom društvu	18
Ka svetu promena	22
Agresija na Ukrajinu kao prekretnica snabdevanja kritičnim sirovinama u Evropi	26
Indopacifički region – globalna utakmica SAD i NR Kine	28
Srbija u svetu promena.....	32
Geopolitika ili geokonomija litijuma u Srbiji	36
Bezbednost kritičnih lanaca snabdevanja kao geopolitička šansa Srbije.....	40
Informacioni rat protiv srpskog litijuma	52
Rudarstvo i društveni konflikti	52
Operacija „Litijum“ udar na stratešku bezbednost Srbije	55
Projekat koji nije dobio šansu?	59
Šta znamo o projektu podzemnog rudnika litijuma?.....	67
Zaključak	74
Recenzije.....	76
Reference:.....	81

Glavni zaključak

- Litijum kao strateška sirovina koja ima geopolitičke implikacije predstavlja pitanje nacionalne bezbednosti.
- Evropske države trajno se odvajaju od nepouzdanih lanaca snabdevanja i traže sigurne i stabilne alternative. NR Kina i Ruska Federacija usled agresije na Ukrajinu i pandemije Kovid-19 postali su nepouzdana izvori strateških sirovina.
- Litijum predstavlja sastavni deo lanca proizvodnje električnih automobila u koju se ulaže desetina milijardi evra u Evropskoj uniji.
- Planirani podzemni rudnik litijuma i borata (projekat „Jadar“) u Srbiji predstavlja strateško usaglašavanje Srbije i EU.
- Učešće Srbije u globalnom lancu snabdevanja litijuma povezaće državu sa najnaprednim tržištima i osnažiće međunarodni položaj Srbije.
- Podzemni rudnik litijuma i borata je transformativan projekat koji ima potencijal da prilagodi Srbiju po pitanju dolaska industrije električnih automobila, kreiranja novih 21.000 radnih mesta i potencijalnog povećanja BDP u iznosu od 8%-10% ukoliko se uspostavi vertikalni lanac proizvodnje, prerade i rad povezanih industrija u Srbiju.
- Projekat „Jadar“ nije dobio šansu da se predstavi široj domaćoj javnosti jer studije za procenu uticaja na životnu sredinu koje su jedini zakonski predviđeni proces za procenu uticaja nisu objavljene i nisu prošle kroz zakonski predviđenu javnu raspravu, uvid javnosti i stručne zajednice.
- Najveće kritike projekta „Jadar“ zasnovane su na dezinformacijama, a ne na zakonski predviđenim naučnim studijama (procena uticaja na životnu sredinu)

nuti na zvaničnim javno dostupnim informacijama o projektu „Jadar“. Hibridnim dejstvima protiv projekta zaustavljen je ekonomski rast i upotreba komparativne prednosti Srbije.

- Suprotno dezinformacijama da se u Evropi ne radi na razvoju litijumskih rudnika, trenutno se u Evropi razvija sedam litijumskih rudnika u Finskoj, Češkoj, Austriji, Nemačkoj, Portugalu, Francuskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu.

Rezime studije „Uticaj litijuma na stratešku bezbednost Srbije“

Borba za kontrolu lanaca snabdevanja predstavlja deo globalne konfrontacije između industrijski najrazvijenijih država. Tehnološka utakmica između demokratija i autokratija odvija se na poligonu koji se definiše kao kritično snabdevanje. Kako bi se ostvarila komparativna prednost kroz kontrolu strateških resursa, tehnološki razvoj i uspostavljanje novih međudržavnih partnerstava nalazi se u središtu ovog procesa. Od izbijanja pandemije Kovid-19 do agresije Rusije na Ukrajinu kreatori politika razvijaju mehanizme za očuvanje stabilnih, bezbednih i prijateljskih lanaca snabdevanja. Za kreatore nacionalne bezbednosti EU od ključne je važnosti da snabdevanje strateškim resursima ne bude podložno političkim, bezbednosnim, ekološkim i ekonomskim rizicima. Potraga za pouzdanim „prijateljskim“ lancima snabdevanja za Srbiju predstavlja jedinstvenu šansu. Ta šansa se odvija kroz povezivanje sa najjačim evropskim ekonomijama.

Projekat „Jadar“ za Srbiju je više od rudarstva i profita. Strateški resursi predstavljaju dokazanu prekretnicu za države koje ih poseduju. Posedovanje strateških resursa svoj pozitivan uticaj ima na celokupnu stratešku bezbednost i potencijal za transformaciju celokupnog socijalno-ekonomskog ambijenta.

Podzemni rudnik litijuma „Jadar“ predstavlja početak nastanka potpuno novog širokog lanca proizvodnje koji može da generiše 10% rasta BDP-a Srbije. Sa takvim rastom Srbija bi bila u stanju da sustigne ekonomije bivšeg Istočnog bloka. Srbija bi postala jedan od evropskih centara koji bi proizvodili baterije i električne automobile što bi uslovalo dalji razvoj infrastrukturnih projekata i razvoj transporta čime bi se Srbija u potpunosti integrisala u strateški lanac snabdevanja EU. Ovakvo partnerstvo je poprilično dvosmerno. Srbija bi se afirmisala kao prioritetna destinacija za globalne investitore u nove tehnologije, kroz razvoj i primenu novih tehnologija usledio bi celokupan tehnološki razvoj u oblasti zelene industrije, pre svega solarnih i vetro parkova, što bi za posledicu imalo podizanje energetske bezbednosti zemlje. Usled dolaska novih tehnologija uticalo bi se na negativan trend depopulacije i odlaska mladih iz Mačve i generalno iz Srbije.

Savremeni međunarodni odnosi su pod snažnim uticajem obezbeđivanja kritičnih retkih sirovina. Trenutni odnosi u svetu predstavljaju komparativnu prednost za Srbiju iz razloga što se Srbija nalazi u neposrednoj geografskoj blizini najrazvijenijih tržišta.

Članstvo Srbije u EU predstavlja dodatnu garanciju da će litijum biti u okviru istog političkog bloka. NR Kina se posmatra kao bezbednosni izazov i rizik što je uslovalo proces ekonomskog razdvajanja od Pekinga usled čega se traže alternativni izvori snabdevanja retkim materijalima u industriji električnih vozila. Proizvodnja električnih vozila je budućnost autoindustrije zbog čega se litijum sa pravom smatra „naftom“ 21. Veka. To znači da Srbija postaje deo strateškog snabdevanja Zapadne Evrope odnosno evropsko strateško rešenje a ne problem kao u prethodnim decenijama. Sa projektom „Jadar“ Srbija bi postala ekonomski jača i uticajnija u regionu i Evropi. Na taj način Srbija bi ojačala sposobnost da vodi autonomnu politiku čime bi smanjila ranjivost na štetne uticaje Kine i Rusije.

Projekat „Jadar“ usled hibridne operacije nije dobio priliku da se u pravom svetlu predstavi srpskoj javnosti. Umesto prezentacije pozitivnih i negativnih aspekata, kandidovanja adekvatnih rešenja imali smo plasiranje dezinformacija, laži povezanih sa nemirima. U prvom redu protivnici projekta „Jadar“ istakli su zabrinutost za ekologiju. Istovremeno kompanija Rio Tinto je bila sprečena da završi preliminarne studije i objedini višedecenijska istraživanja i monitoring. Infomacionom operacijom građani Srbije su zasipani obmanjujućim sadržajem koji nikakve veze nema sa konkretnim projektom. Deo stručne javnosti se otvoreno stavio u službu obmanjivanja građana Srbije.

Garancije da će projekat biti bezbedan i ekološki prihvatljiv leže u jednostavnom pitanju, gde će se plasirati litijum iz Jadra i od njega napravljene baterije? Ako je odgovor Evropska unija, u tom slučaju imamo čitav niz planiranih regulativa koje strogo ograničavaju promet i korišćenje litijumskih baterija na evropskom tržištu koje su napravljene od litijuma čija eksploatacija uništava životnu sredinu. Celokupan postupak eksploatacije se nalazi pod strogim propisima domaćeg i međunarodnog zakonodavstva. „Pasoš za baterije“ predstavlja će standard po kome se celokupana proizvodnja mora zasnivati na održivom rudarstvu. Izbor partnera iz NR Kine bio bi problematičan iz razloga što bi taj partner imao kinesko tržište i jedina obaveza mu je poštovanje lokalnih ekoloških standarda što nije poslovna praksa kineskih kompanija. Istraživanjem u okviru ove studije pronašli smo da je većina iznetih argumenata od strane protivnika eksploatacije litijuma u suprotnosti sa činjenicama. Protivnici eksploatacije koristili su se vrlo „preciznim“ i „detaljnim“ infomacijama koje nisu nastale kao plod naučnog i na metodologiji zasnovanog istraživanja i merenja. Unutrašnja politička dinamika rezultovala je poplavom političkog populizma koji je iznikao na pitanju laičke ekologije. Preko noći su demagozi i populisti preoteli debatu u našem društvu. Strateške komunikacije u ovom slučaju nisu adekvatno suzbile populističke lažne narative.

Snižena otpornost građana na dezinformacije u ovom slučaju se pokazala kao osnova ranjivosti. Zbog atmosfere koju su uspostavile grupe za pritisak javnost nije imala mogućnost da se adekvatno obavesti o samom projektu, ali je izostala i mogućnost da se na pravilan način sagledaju tehnološka rešenja koje projekat obuhvata.

Projekat „Jadar“ može biti prekretnica u implementaciji strožijih ekoloških standarda koji će se odnositi na sve buduće investitore čime će se značajno unaprediti ekološki odgovorno poslovanje.

Stopiranje projekta „Jadar“ je posledica operacije ekonomske sabotaže. Srbija već tri godine kasni za projektima u Evropi čime gubi komparativnu prednost i mogućnost da privuče velike automobilske gigante. Najveći proizvođači automobila ulažu milijarde evra u proizvodnju širom EU dok Srbija ostaje po strani.

Eksploatacija litijuma uz poštovanje svih propisanih standarda označiće jednu sasvim novu tehnološku dimenziju čime će doprineti unapređenju strateške bezbednosti, kao posledica ekonomskog razvoja Srbija će imati više autonomije u projekciji svojih nacionalnih interesa.

Uvod

Nacionalni interes, nacionalna bezbednost, suverenitet i uopšteno bezbednost su pojmovi i modaliteti koji se preklapaju u kategorijama političkih, akademskih i ekspertskih shvatanja.

Politička odrednica nacionalne bezbednosti u velikoj meri odražava deklarativni prioritet u cilju zaštite ili unapređenja stanja u određenom domenu. Sa tim u vezi često možemo čuti kovanicu da je „određeno pitanje od značaja za nacionalnu bezbednost“. Dok samo pozivanje na suverenitet predstavlja jedan od onih pojmova koji imaju najveću težinu i vrednost. Nekako sve to je uvek skopčano sa nacionalnim interesom koji je uvek zasnovan na odbrani suvereniteta koji se ostvaruje nacionalnom bezbednošću. Jedinствена i uvek primenjiva kategorizacija bezbednosti i uloge bezbednosti u savremenom društvu često izostaje. Ukoliko se termin bezbednosti proširi u regionalnom smislu vrlo lako se dolazi do zaključka da ono što je bezbednost za jedan entitet često je izvor ugrožavanja za onaj drugi.

Unutrašnja bezbednost odnosno društvena bezbednost kao pojam obuhvata celokupno spokojstvo čoveka i građanina, odsustvo opasnosti po fizički integritet, ali i pravo na rad, zaradu, lični razvoj i zaštitu interesa pojedinca kao dela određenog kolektiviteta. U ta prava pored osnovnih ljudskih prava koja čine bazu društvene bezbednosti spadaju i prava na ekološku bezbednost.

Društvenu bezbednost možemo smatrati i pravom svih građana da ispune svoj pun razvojni, materijalni i tehnološki kapacitet.

Razumevanje vertikale nacionalne bezbednosti pa sve do društvene (individualne) bezbednosti čini suštinsku osnovu za razumevanje odnosa prema strateškim sirovinama Republike Srbije. U poslednje vreme ništa tako snažno i neosnovano nije napadano u našoj javnosti kao mogućnost tehnološkog razvoja i napretka. Pruženo je veoma malo argumenata. Projekat eksploatacije litijuma nije imao ni minimum prostora za poštnu analizu i razumevanje odnosa eksploatacije litijuma, unapređenja nacionalne bezbednosti Srbije i zaštite životne sredine. Iracionalni strahovi koji su podsticani apokaliptičnim najavama zamaglili su suštinu ovog projekta i u potpunosti skrajnuli značaj projekta za celu Srbiju.

Želja nam je da kroz ovu studiju ukažemo na međunarodni, regionalni i nacionalni značaj projekta Jadar uz osvrt na jednu posebnu aktivnost – operacije uticaja. Celokupna negativna

kampanja koja je pratila ovaj projekat tendenciozno je nastojala da obesmisli pozitivne efekte i spreči poštenu debatu za pitanja od opšteg interesa.

Globalni lanci snabdevanja po svojoj suštini spadaju u domen nacionalne i međunarodne bezbednosti, svoj primarni uticaj ispoljavaju na savremene međunarodne odnose. Od odnosa prema globalnim lancima snabdevanja ne zavisi samo ekonomski razvoj određene države već njen celokupan međunarodni položaj. Upotreba kritičnog snabdevanja predstavlja delotvornu polugu političkog pritiska i u literaturi se navodi kao „oružje“ u interakciji suverenih država.

Nove geopolitičke realnosti nameću potrebu za promišljanjem kategorija nacionalne bezbednost mnogo šire od osnovnih faktora unutrašnje i spoljašnje bezbednosti. Interakcija međunarodnih subjekata u 21. veku bitno je drugačija u odnosu na ranije periode poput 19. i 20.veka. 19. vek je svoj vrhunac doživeo u fizičkoj kontroli određenih resursa i teritorija – kolonija. Bezbednost plovnih puteva i neposredna zaštita tih resursa predstavljali su osnov ekonomskog prosperiteta odnosno ekonomske bezbednosti. Kompleksnost 21. veka sastoji se u tome što su u velikoj meri izbrisane granice između unutrašnjih i spoljašnjih faktora bezbednosti. Uticaje na bezbednosnu dinamiku jednog društva nije moguće ograničiti prostom hermetičkom izolacijom, niti je moguće prosperitet države koja bi krenula putem potpune izolacije. Tradicionalni pojmovi kontrole nad određenim prirodnim bogatstvima su još u 20. veku zamenjeni kompleksnim modelima multinacionalnog poslovanja.

Nevojni izazovi, pretnje i rizici po bezbednost svakim danom zauzimaju mesto tradicionalnim- vojno-bezbednosnim oblicima ugrožavanja.

Kategorija kritične infrastrukture predstavlja objekat zaštite od prvorazrednog interesa za nacionalnu bezbednost. Odsustvo snabdevanja električnom energijom nije pitanje lagodnog života, već je pitanje ekonomskog opstanka.

Duboka međuzavisnost na globalnom nivou izrodila je još jednu „kritičnu kategoriju“ pod nazivom zaštita kritičnih lanaca snabdevanja. U smislu nacionalne bezbednosti a analizom geoekonomske pojave lanci snabdevanja predstavljaju tu kritičnu tačku bez koje određeno društvo ne može funkcionisati u svom punom kapacitetu za napredak.

Kada se razmatra fenomen kritičnih lanca snabdevanja moramo baratati u kategorijama kontrole, zaštite, transporta, granica, pravnih okvira, geopolitičke orijentacije, industrijskog potencijala, kredibiliteta i partnerstava. Pod kritičnim lancima snabdevanja se ne smatraju

isporuke mobilnih telefona ili računara već se smatraju rafinirane sirovine koje su neophodne za proizvodnju navedenih proizvoda.

Manje-više tehničko znanje slobodno cirkuliše planetom, ali tehnološka primena i sprovođenje tog znanja predstavlja faktor ograničenja. Nije suština kako avion leti već zašto leti. Isto tako nije pitanje kako računar radi već na osnovu kakvih čipova i strujnih kola. Kada stignemo do čipova obrnuti inženjering otkriva osnovne principe njihovog rada dok tehnologija daje mogućnost njihove proizvodnje. Kretanjem do dna ovog tehnološkog lanca stižemo do vrlo preciznih faktora – dostupnost tehnologije i sirovina.

Zaštita i pravilno korišćenje resursa predstavlja izvor nacionalne moći. U ovoj studiji razmatramo bitne faktore koji su značajni za razumevanje globalne i regionalne politike koja se odražava na pitanje strateških resursa koje poseduje Srbije. Razumevanje trendova u njihovom realnom kontekstu, eliminacijom mitoloških i drugih interpretacija međunarodnih odnosa omogućava pravilno pozicioniranje na „velikoj šahovskoj tabli“ koju je davnih dana opisao Zbignjev Bžežinski.

Pojedine države imaju više „figura“, a Srbija ima litijum. Politizacija lanaca snabdevanja nije samo geopolitička kategorija, na primeru Srbije vidimo da je moguće uz pomoć unutrašnje akcije potkopati pouzdanost lanaca snabdevanja. Na primeru litijuma videli smo da je moguće odbaciti naučna dostignuća 20.veka i ignorisati realnosti 21. veka.

Resursi kao ekonomsko ili bezbednosno pitanje

Globalizacija je kreirala mnoge šanse za udaljene i nedostupne regione koje je povezala sa najprofitabilnijim tržištima. Globalna međuzavisnost pored kreiranja preduslova za partnerstva ka „velikim ciljevima čovečanstva“ dovela je i do negativnih pojava koje literatura prepoznaje kao ekonomsko nagrizanje, ekonomski pritisak što nazivamo hibridno dejstvo. Usled povećane međuzavisnosti porasla je ranjivost proizvodnje oslonjene na globalne lance snabdevanja. U najranjivije kategorije spadaju energetska snabdevanje i informacioni sistemi. Globalni politički događaji poput ruske invazije na Ukrajinu i kineske politike nulte Kovid-a izazvali su haos u lancima snabdevanja¹.

U svetu koji mnogi nazivaju multipolarnim orijentacija predstavlja aktivnost pravilnog odabira partnera i saveznika. Postojanje više centara gravitacije ne znači da su ti centri istovremeno jednaki u pogledu političke, vojne i ekonomske moći. Putevi konfrontacije koji ne uključuju vojna sredstva svoje prelamanje upravo doživljavaju putem političkih odluka i ekonomskih mera.

Nacionalna bezbednost savremenih država u velikoj meri je uslovljena spoljašnjim faktorima. Sistem u kome današnje države funkcionišu zasniva se na okvirima na koje nije moguće uticati u potpunosti kroz pojedinačne diplomatske akcije.

Industrijska revolucija u 18. veku bitno je izmenila odnos postojećih snaga između velikih sila. Inovativnost i tehnološki razvoj kreirali su komparativnu prednost Velike Britanije u odnosu na Španiju. Modernizacija i razvoj Pruske države dovela je do ujedinjenja Nemačke dok su sve ostale evropske sile ostale u bitnom industrijskom zaostatku, a što je kasnije dovelo do Nemačke vojne superiornosti. Ovi primeri su nam važni sa stanovišta kontrole resursa kao preduslova nacionalne moći. Neko bi konstatovao da je kontrola inovativnosti i pravovremeni razvoj daleko važniji od samih resursa.

Podela sveta na osnovu vrednosti – liberalna demokratija i autokratija je samo jedan od činilaca koji oblikuju međunarodnu scenu. Utakmica velikih sila koja poprima sve aspekte hibridnog rata mnogo je složenija od samog izbora različitih vrednosti. Pripadnost određenom bloku ili asocijaciji nameće se kao potreba za očuvanjem strateške bezbednosti.

---

¹ <https://www.moodyanalytics.com/articles/2022/the-top-10-supply-chain-risks-that-companies-face> pristupljeno 08.08.2023.

U svetu promena pojedini teoretičari geopolitike i strategije poput Gregorija R. Koplija² ukazuju da je 21. vek u stvari vek dominantnih nevojnih pretnji. Uzmimo primere migrantske krize, po svom karakteru ova kriza predstavlja bezbednosni izazov, ali ne predstavlja oružano ugrožavanje nacionalne bezbednosti.

Agresija Rusije na Ukrajinu samo je produbila razradu planova za tkz. energetske odvezivanje Evrope od ruskog gasa. Pandemija Kovid-19 ukazala je na opasnost preterane i sveobuhvatne zavisnosti od proizvodnje u NR Kini. U pojedinim publikacijama moguće je pronaći i teze da se međunarodni odnosi nalaze u fazi „novog srednjeg veka“. Agresija na Ukrajinu predstavlja još jedan u nizu najnovijih potresa globalnih lanaca snabdevanja. Pandemija Kovid-19 je predstavljala uvod u poremećaj lanaca snabdevanja, događaji povezani sa klimom i geopolitičke tenzije već su potkopavali osnovne postulate lanaca snabdevanja. Kako kompanije ponovo razmišljaju o izvorima, moraće da razmotre nove faktore koji se tiču geografije i geopolitike, logistike, dekarbonizacije i održivosti i zdravlja dobavljača³.

Karakteristika međunarodnih odnosa predstavlja surovu konfrontaciju velikih sila u raznim domenima. Ovu konfrontaciju možemo podeliti na oružanu i neoružanu, a po obimu i intenzitetu na strateški i taktički nivo. U strateškom smislu konfrontacija se odvija po pitanju energetskog snabdevanja, zaštite kritične infrastrukture, zaštita tržišta i pouzdanosti kritičnih lanaca snabdevanja. U taktičkom smislu konfrontacija obuhvata suptilnije oblike poput hibridnih dejstava, sajber napada, ekonomskog pritiska, izazivanja nemira i nereda.

Oružana konfrontacija velikih sila još uvek nije stupila na pozornicu. Dok je borba za sfere uticaja i sfere interesa poprimila karakter globalne utakmice ispoljene u potpunom i totalnom nadmetanju velikih sila.

Domeni nadmetanja velikih sila u prvom redu su ograničeni decenijama dugom uspostavljenom međuzavisnosti i isprepletanosti ekonomija. Tržišni razlozi povezani sa snažnom međuzavisnošću ne moraju nužno biti u funkciji eliminacije konflikta. Takav primer vidimo u totalnom ratu Rusije protiv Ukrajine. Pored silnih upozorenja o ekonomskim posledicama u slučaju rata Rusija je ipak odlučila da izazove međunarodni poredak i krene u preoblikovanje evropske bezbednosne arhitekture. Ekonomski razlozi ne moraju biti nužna garancija „mira u naše doba“ kako je govorio britanski premijer Čemberlen. Zavisnost u

---

² Videti više u „Suverenitet u 21. Veku“ Gregori R. Kopli

³ <https://hbr.org/2022/03/are-the-risks-of-global-supply-chains-starting-to-outweigh-the-rewards>

energetskom ili ekonomskom smislu često se može tumačiti kao slabost i garancija za odsustvo reakcije.

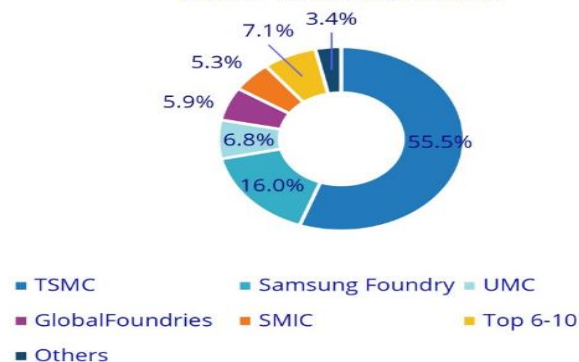
Razlozi tržišta usloveli su dislokaciju proizvodnje u mnogo povoljnije ambijente koje u prvom redu karakterište jeftina radna snaga. Komparativna prednost izmeštanja proizvodnih kapaciteta danas predstavlja izvor ugrožavanja u odnosima liberalnih demokratija u prvom redu sa NR Kinom.

Geopolitičko prestrojavanje svet vodi u krug neizvesnosti. U odsustvu isplativosti direktne oružane konfrontacije sukobljavanje se odvija u nevojnim domenima poput – kritičnog snabdevanja, kontrole lanaca snabdevanja i kontrole tehnološkog transfera. Sve tri navedene nevojne kategorije sukobljavanja sa sobom nose potencijal da izazovu poremećaj redovnog funkcionisanja savremenih društava, ekonomski napredak, usporavanje tehnološke i energetske tranzicije. Nabrojani rizici za jedne predstavljaju komparativne prednosti za druge. Rizici povezani sa kritičnim lancima snabdevanja su strateško pitanje mnogih država dok su za Srbiju strateška šansa za 21.Vek.

Kontrola ključnih resursa, njihova eksploatacija i učešće u tehnološkoj tranziciji bez sumnje predstavlja determinantu nacionalne bezbednosti. Države koje se nalaze na mapi globalnih lanaca snabdevanja poseduju veće šanse za podizanje strateškog uloga tj. imaju kapacitet zaštite i ostvarenja svojih nacionalnih interesa. Jedan Tajvan sa svojih 23 miliona stanovnika deo je globalnog lanca snabdevanja kada je reč o mikročipovima i poluprovodnicima.

Worldwide Top 10 Foundry Companies, 2022 Market Share

Source: IDC 2023

U izveštaju se vidi da tajvanska kompanija TSMC (Tajvanska korporacija za proizvodnju čipova) kontroliše 55% svetskog tržišta 2023.godine koje obuhvata snabdevanje najvećih tehnoloških giganta poput Apple, Nvidia i Qualcomm. Iz grafikona uočavamo da se celokupni vrednosni lanac čipova zasniva na nekoliko izvora i kakvu to prednost daje državama iz kojih dolaze.

Na takav način zainteresovanost za bezbednost Tajvana proizilazi iz njegovog globalnog mapiranja kao svetskog činioca tehnološkog razvoja, a ne nužno kao demokratskog ostrva.

U svetu globalizacije mnoge države su iskoristile sažimanje prostora i vremena kao vid određene komparativne prednosti. Povezivanje država, kompanija i ljudi predstavlja osnov savremenog tehnološkog razvoja koji istovremeno predstavlja ekonomsku osnovu nacionalne bezbednosti. Determinišući faktori nacionalne moći mogu se svesti na populacione, ekonomske, vojne i međunarodne. Ukoliko posmatramo da bez pretpostavke ekonomske moći nema ni vojne moći još od Peloponeskih ratova iz 5.veka nove ere, materijalni faktor smatra se direktnom determinantom oružanog konflikta dok je uključenost u globalnu ekonomiju garancija stvaranja snažnih međunarodnih partnerstava.

Kada se sagledavaju pretnje po nacionalnu bezbednost njih možemo podeliti na oružane i neoružane oblike ugrožavanja.

Države skromnog ljudskog potencijala i teritorije sa srednjom vojnom jačinom u ostvarenju svojih interesa upućene su na suptilnije metode poput diplomatije, stvaranja savezništava, uključivanja u nadnacionalnu arhitekturu povezivanja koje im može garantovati optimalnu bezbednost u svetu promena.

Prirodni resursi poput nafte i gasa transformisali su međunarodni položaj Petromonarhija iz korena. Od država osuđenih na sušu, međusobne unutrašnje i spoljašnje sukobe, kolonijalnu kontrolu ove države su za manje od jednog veka postali regionalni činioci bezbednosti, učesnici u svetskoj ekonomiji i centri tehnološkog razvoja. Saudijska Arabija od države bez i jedne reke predstavlja respektabilnu regionalnu silu, Ujedinjeni Arapski Emirati skromni po svojoj površini danas predstavljaju ekonomski i tehnološki centar. Posledica pravilnog izbora partnera omogućila je Petromonarhijama ne samo da zaštite svoj suverenitet već i da unaprede svoju nacionalnu bezbednost i međunarodni položaj. Posledično sa akumulacijom nacionalnog bogatstva eksploatacija prirodnih resursa se pozitivno odražava na celokupni

društveni i tehnološki razvoj kroz sekundarne efekte što celokupno dovodi do podizanja standarda života građana.

Krovni dokument Strategija nacionalne bezbednosti Srbije 2019 upućuje nas na pitanje strateškog okruženja, identifikuje izazove, rizike i pretnje po bezbednost i predlog načelnih kontra mera. Kao vid obavezujućeg dokumenta za celokupan sistem ovaj dokument tretira ekonomski razvoj i ukupni prosperitet kao bezbednosnu kategoriju.

Geopolitičko okruženje Srbije i međunarodni položaj dominantno određuju evro-atlanske integracije. U pogledu celokupne interakcije partneri iz evroatlanske zajednice čine više od dve trećine, ekonomska orijentacija je nepovratno okrenuta evropskom tržištu što nam pokazuju podaci o spoljno-trgovinskoj razmeni i investicijama. U političkom smislu evropske integracije predstavljaju strateški cilj Srbije dok se izabalansirana politika i uvažavanje drugih multipolarnih adresa percipira kao metod za ostvarenje interesa. Ekonomski posmatrano dominantan je uticaj Evropske unije.

Usled agresije Rusije na Ukrajinu došlo je do ubrzanja procesa koji se tiču izgradnje ekonomske otpornosti Evroatlantskog pola u odnosu na sve ostale „nepouzdanе partnere“. U tom kontekstu za Srbiju se otvara sasvim nova perspektiva za jačanje saradnje sa najbogatijim državama sveta posredstvom njenih prirodnih bogatstva.

Kao ekonomski komplementarnih kategorija, uvažavajući evropski put Srbije, a usled složenih geopolitičkih zbivanja neophodno je analizirati veze nacionalne bezbednosti, međunarodnog položaja i prirodnih resursa. Češki premijer Petr Fiala najavljuje litijum kao 1 od 6 stubova vizije i strategije za budućnost zemlje.

U slučaju Srbije, u prvom redu reč je o litijumu kao metalu koji predstavlja samo srce tehnološke i energetske tranzicije Evrope. Litijum je u prvom redu ekonomsko i ekološko pitanje dok u svetu „novog srednjeg veka“ on predstavlja geopolitičku (neko bi rekao geoekonomsku) prednost za Srbiju.

Vrlo deficitaran i potreban litijum se sa pravom naziva belom naftom 21. Veka. Učešće litijuma u tehnološkom procesu je nezaobilazno. Istovremeno strateški dokumenti EU poput Zakona o kritičnim sirovinama, NATO – Strateški koncept iz Madrida 2022, SAD- lista kritičnih minerala kao i drugih poput NR Kine i Rusije litijum tretiraju kao stratešku sirovinu.

Uvažavajući strateško opredeljenje Republike Srbije u ovoj studiji izvršićemo analizu u pogledu odnosa nacionalne bezbednosti i strateške sirovine – litijuma. Namera ove studije nije zasnovana na polarizaciji pitanja litijuma kao dominantno geopolitičke kategorije već na analizi uticaja projekta „Jadar“ u cilju ostvarivanja nacionalnih interesa onako kako ih definiše strategija nacionalne bezbednosti.

Strateška borba za litijum je ispoljila i svoje negativne aspekte koji su manifestovani kroz bezbednosne pojave u obliku antikampanje javnog zagovaranja, nemira i nereda, širenja dezinformacija i vođenja pravog hibridnog rata. Ove aktivnosti sa sobom su donele vrlo merljive štetne posledice poput zaustavljanja ekonomskog razvoja, kompromitacije povoljnog okruženja za strane direktne investicije, društveni nemir i propuštene šanse.

Na primeru Srbije uviđamo višestruko preklapanje nacionalne bezbednosti, ekonomske moći i strateških resursa. Pitanje eksploatacije litijuma umesto ekonomskog postalo je bezbednosno, negativne posledice kašnjenja u razvoju projekta odražavaju se na celokupan međunarodni položaj i razvoj društva.

Nacionalna bezbednost se od nastanka savremene države može posmatrati kroz političku moć, vojnu moć i ekonomsku moć. Politička moć se često percipira kao vrsta meke moći. Dok se vojna i ekonomska moć posmatraju kao oblik tvrde moći.

U centru nacionalne bezbednosti nalazi se država međutim nacionalne države nisu jedini izvori i oblici ugrožavanja vitalnih nacionalnih interesa i vrednosti. Opstanak države i njenih interesa mogu ugroziti i ne državni akteri poput primera Islamske države koja je u jednom trenutku gospodarila teritorijom većom od jedne Švajcarske.

Nacionalni interes u savremenom demokratskom društvu

Nacionalni interes se često koristi od strane nosilaca državnih funkcija, kreatora nacionalne i spoljne politike kao vid težnji i nečemu što se odusdno brani. Nekad se češće čuju formulacije o zaštiti umesto o kreiranju i definisanju nacionalnih interesa. Države se postavljaju u međunarodnim odnosima u odnosu na svoje definisane nacionalne interese, odnosno opstanak nacionalne države. Pošto je u pitanju opstanak nacije, a on se uvek određuje kao najviši cilj, to uslovljava davanje apsolutnog poverenja nacije nacionalnom vođstvu, što vodi posedovanju ogromne moći vođe kao „oca“ nacije i njegovog okruženja (Simeunović, 2002).

Samuel Hantington nacionalni interes definiše kao javno dobro koje se tiče svih, ili većine građana; vitalni nacionalni interes je onaj interes za koji su spremni da proliju krv i potroše svoje bogatstvo da ga brane. Nacionalni interesi obično kombinuju bezbednost sa materijalnim brigama, s jedne strane, i moralnim i etičkim brigama, s druge.

Otac istorije Tukidid u svom epohalnom delu Istorija iz 4. veka pre nove ere u objašnjenju uzroka sukoba navodi u biti ostvarenje interesa kada piše „Bili smo prisiljeni proširiti naša područja na ono što ona to po naravi same stvari jesu; na prvom mestu zbog straha, zatim zbog časti i napokon zarade“. Dakle vidimo i kod Tukidida da je zarada odnosno ekonomski interes bio pokretač sukoba. Profesor Radomir Milašinović interese tumači sa stanovišta ljudskih potreba, odnosno kao važne socio-psihološke činjenice koje su u pozadini svih društvenih konflikata i dodaje da interese treba posmatrati kao suštinsku usmerenost prema određenim egzistencijalnim dobrima. Iz čega interese razumemo kao vrstu pokretača na ofanzivne i defanzivne akcije. Što nam i sama istorija konflikta i sukobljavanja ukazuje da ugrožavanje nastaje onda kada neko želi ostvariti svoj interes na račun drugog. Zaštita interesa jedne strane ne mora značiti nužno ugrožavanje interesa neke druge strane čime ulazimo u Galtungovu teoriju mira što nije primarna tema ovog rada.

Nacionalni interesi u javnom diskursu često se percipiraju kao dugoročno ostvarivi ciljevi, a manje kao pozicije koje je neophodno zaštititi i odbraniti svim sredstvima. Američki predsednik Ričard Nikson smatra da nacionalne interese treba definisati terminima opipljive moći i sfere uticaja države u odnosu na one (interese) drugih država. Nacionalni interes u velikoj meri određuje politički realizam. Preterana pažnja nacionalne bezbednosti vodi ka

samojačanju dinamika borbe za vlast, dok preterana pažnja prema međunarodnoj bezbednosti vodi do nerealnog idealizma povezanog sa pogledom na mir (Buzan, 1984).

Vitalni nacionalni interesi i vrednosti jesu proizvod društvenog konsenzusa. A njihova zaštita je politička odluka, kao i sam način na koji će se ta zaštita realizovati. Ono što može dominatno uticati na sam pristup zaštiti vitalnih nacionalnih interesa i vrednosti jeste sama koncepcija nacionalne bezbednosti. Ne definišu sve države isto koncept nacionalne bezbednosti. I to prevashodno zbog različitih sposobnosti i kapaciteta da ostvare takvu bezbednost. Iz tog razloga možemo govoriti o optimalnoj zaštiti nacionalne bezbednosti kao preduslova za ostvarenje vitalnih nacionalnih interesa i vrednosti.

Politička formula poput “nacionalnog interesa” sugerise pravac politike koji se može razlikovati od nekolicine drugih koje se mogu predstavljati kao alterantive (Wolfers, 1952). Wolfers posmatra nacionalni interes kao koncept nacionalne bezbednosti odnosno kao cilj politike koji je potrebno dosegnuti ili ostvariti.

Pod pojmom nacionalne bezbednosti možemo podrazumevati skup funkcionalno povezanih državnih organa, organa lokalne samouprave i drugih organizacija, koji deluju u skladu sa pravnim poretom države i teže da zaštite unutrašnju i spoljnu bezbednost države, društva i građana (Dragišić 2009).

Nacionalni interes sve više nije oblast vojnog domena koja se može zaštititi ili ostvariti vojnim sredstvima. Pretnje po nacionalne interese često dolaze iz nevojne sfere uticaja – terorizam, hibridna dejstva, organizovani kriminal, sabotaže, korporativna špijunaža, špijunaža, ekonomski pritisak, energetska pritisak, diplomatska izolacija, ekonomski bojkot, zagađenje životne sredine, zdravstvena zaštita. Sve nabrojano može ugroziti nacionalni interes i naneti štetu koja se vrlo lako može novčano izraziti. Pretnje koje dolaze u oblasti zdravstvene zaštite kao posledica antivakcinske kampanje direktno su merljive brojem izgubljenih života i materijalnim sredstvima koja su opredeljena za lečenje pacijenata. Zbog ekonomskog bojkota ili određenih mera ograničenja u 21. veku retko ko može ratom vratiti izgubljeno tržište.

Era ekonomskih pritisaka predstavlja rat drugim sredstvima. Borba za ekonomsku nadmoć nad konkurencijom može se voditi javnim politikama ali i prikrivenim akcijama čiji nosioci i podržavaoci često ne budu ni svesni svoje uloge. A najbolje akcije su one koje nisu uočljive tokom izvođenja. Anti-kampanja protiv srpskog nalazišta litijuma predstavlja jedan od onih oblika ugrožavanja sračunat na gubitak ekonomske i tehnološke prednosti.

Akcije plasiranja dezinformacija koje su dodatno pojačanje građanskom neposlušnošću direktno su onemogućile Srbiju i njene građane da zadovolje svoje šire interese. Plasman dezinformacija je otišao toliko daleko da je doveo u pitanje temelje savremene ekonomije i poslovanja. Posledica je merljiva lišavanjem Srbije ekonomskog razvoja i tehnološkog napretka. Na primeru globalne utakmice za strateške materijale uviđamo da nije potrebno „opaliti metkom“ da bi se određena država lišila eksploatacije svojih strateških sirovina u odnosu na svoje ekonomske konkurente. Dovoljno je zaustaviti i prolongirati određene projekte čime ostvarujete komparativnu prednost nad rivalom, zaustavljate njegov ekonomski razvoj, čuvate svoj tržišni mopol ili već neki drugi cilj.

Nacionalni interes ima tri komponente – bezbednost, prosperitet i društveno blagostanje – i sve one treba da budu deo uokvirivanja problema i rešenja (Brouwer 2020).

Nacionalna bezbednost je uslov koji se ne može kvalifikovati. Ili ćemo biti bezbedni, ili ćemo biti nebezbedni. Ne možemo imati delimičnu bezbednost. Ako smo samo napola bezbedni, nismo bezbedni uopšte (Brodie, 1950). Sama reč implicira apsolutni uslov – nešto je ili bezbedno ili nebezbedno – i ne podleže ideji stepenovanog spektra poput onog koji ispunjava prostor između toplog i hladnog (Buzan 1983). Shodno zadatku ove studije mi svoj fokus usmeravamo ka ekonomskom razvoju kao kategoriji nacionalne bezbednosti a što je primereno bezbednosnim konceptima 21.veka.

Ka svetu promena

Ništa nije večno osim promena. Svet u kome živimo, region u kome se nalazimo, odnosi koje stvaramo podložni su većitoj evaulaciji i prilagođavanju. Kada se promišlja aspekt nacionalne bezbednosti kao praktični pojam važno je istaći da u teorijskom ili ekspertskom smislu možemo govoriti samo kao optimalnom željenom stanju kome teže države.

Čitav spektar interesa i vrednosti ugrađuje se u složene dokumente i strategije. Uticaj tih mera često zahteva posmatranje i analiziranje od nekoliko godina kako bismo sa sigurnošću mogli da tvrdimo da su ostvareni pozitivni ili negativni efekti. Kardinal Rišelje, tvorac francuske spoljne politike, govorio je da države nemaju dušu te da je za njih važno samo ono što je postignutom na ovom svetu. Ovo je slikovit način promišljanja strateškog analiziranja i konstatacije da odluke koje se donose danas često se ne mogu opozvati sutra bez posledica.

Pravilno sagledavanje strateškog okruženja ili bezbednosnog okruženja od nas traži pravilno razumevanje procesa i događaja sa dugoročnom projekcijom posledica za štćene vrednosti i interese.

U kakvom današnjem svetu živimo? Kuda nas vode globalni i regionalni procesi? Da li je konfrontacija velikih sila spoljni determinišući faktor nacionalne bezbednosti Srbije? Nekoliko indikatora mogu poslužiti za pravilno određivanje tokova na svetskoj pozornici. Globalni odnosi snaga prelamaju se u kontekstu nacionalne bezbednosti Srbije na nekoliko polja:

- nerešen status Kosova
- energetska bezbednost
- međunarodna partnerstva – Evropske integracije
- vojna saradnja
- ekonomska saradnja

U svojoj analizi bavićemo se dominantno aspektima strateških resursa i njihovim uticajem na celokupnu zaštitu vitalnih nacionalnih interesa i vrednosti. Trudimo se da sagledamo faktore od uticaja na formiranje određenih strateških pristupa kroz bitno izmenjen pristup. Umesto konvencionalnog načina sagledavanja nacionalne bezbednosti kao stanja očuvanog vojnim

efektivima i savezništvima naš ugao analize je zasnovan na geoekonomskim postulatima i projekciji nacionalnog interesa kroz partnerstvo u sferama globalnih lanaca snabdevanja.

Savremeni bezbednosni izazovi, rizici i pretnje u 21.veku višestruko se prepliću i zalaze u sfere koje ranije nisu bile poligon za ugrožavanje. Primera radi pojava dronova, interneta, društvenih mreža, kritične infrastrukture su neke od odlika savremenog bezbednosnog okruženja koji rat pretvaraju u potpuni društveni sukob. Izazovi kao što su zaštita lanaca snabdevanja nekada su bili lokalni i regionalni, dok su u 21. veku globalni. O potrebi da se zaštite lanci snabdevanja pisao je američki geopolitičar Alfred Tajer Mahan u svom delu „Uticaj pomorskih sila na istoriju 1660-1783“ i identifikovao neophodnost zaštite lanaca snabdevanja : „U ove tri stvari – proizvodnji, sa neophodnošću razmene proizvoda, transportu, kojim se razmena odvija, i kolonijama, koje olakšavaju i proširuju operacije brodarstva i teže da ga štite umnožavanjem tačaka bezbednosti – nalazi se ključ za veći deo istorije, kao i politike, nacija koje se graniče sa morem.“ Mahan pokušava da pronađe odgovor za uspešnost određenih pomorskih nacija gde posebno ističe zaštitu kao imperativ.

Danas više nema kolonija, manje ili više, svedočimo čvrstim ekonomskim odnosima u kojima učestvuju mahom multinacionalne korporacije dok sve ostalo ostaje nepromenjeno. Nekada su suparnički brodovi ili pirati ometali lance snabdevanja da bi to danas činili političari potezom pera, pomorskom blokadom, administrativnim merama i slično. Osim u slučaju jasno izvršenog vojnog nasrtaja na određeni pravac međunarodne trgovine u svim drugim slučajevima državama preostaje jedino međunarodna arbitraža kao dugoročan i neizvestan proces ukoliko u njima učestvuju velike sile. Poremećaj snabdevanja iz NR Kine tokom kovid-19 pandemije nije bilo moguće rešiti vojnim akcijama, a ni pravnim. Kao država, koja ima centralno planiranje i jednopartijski sistem, Kina se suočava sa komplikovanim trendovima, koji će je sačekati u bliskoj budućnosti i verovatno nepovljno uticati na njene ekonomske-performanse (Dragaš, 2019). Administrativne odluke u mirnodopskim i ratnim uslovima mogu nametnuti čitav niz izazova pojedincima i kompanijama.

19. vek je bio vek proizvodnje, 20.vek je bio vek adaptacije a 21. vek je posvećen orijentaciji. Pravilna orijentacija u odnosu na svetske trendove je ono što pravi razliku između Singapura i Solomonskih ostrva.

Sa pravom se može reći da je 2022. godina vratila globalnu politiku na osnove ideološke konfrontacije. Na desetine hiljada tekstova, analiza i intervjuava bavilo se temama demokratije i autokratije i njihove globalne dominacije. Opravdano se postavlja pitanje otpornosti i

apsolutne dominacije. Ideološke postavke dominantno su oblikovale međunarodne odnose. Ekonomski rezoni su zamenjeni ofanzivnim realizmom. Plašimo se da epilog po pitanju dugotrajnih posledica uskoro nećemo saznati.

Borba za globalni prestiž i liderstvo nije počela 24.02.2022. godine već 2020. godine sa pandemijom korona virusa. Pojedini analitičari čak govore da je konfrontacija krenula još 2008. godine napadom Rusije na Gruziju i 2014. godine na Ukrajinu. Ovo što vidimo danas je zapravo put ka geopolitičkoj pat poziciji u kojoj niko ne može kratkoročno da iznosi prognoze.

U svetu se odigrava minimum 14 značajnih konflikata (građanski ratovi i ratovi) i kriza sa globalnim posledicama. Islamističke militantne i terorističke grupe učestvuju u sukobima u Siriji, Libiji, Maliju, Burkini Faso, Nigeru, Nigeriji, Demokratskoj Republici Kongo, Somaliji. Zatim građanski rat u Etiopiji koji je u izbeglištvo primorao 5.1 miliona ljudi. Građanski rat u Jemenu, Mjanmaru i Afganistanu, te kriza i neredi u Iranu. Iako su žrtve ogromne, ovi dugotrajni konflikti nemaju istovetan globalni negativni uticaj. Značaj konflikata i kriza možemo kvalifikovati po učesnicima i posledicama po globalnu ekonomiju. Sa stanovišta strateških resursa ocena je da ih politička konfrontacija može ugroziti u procesu – eksploatacije, prerade, proizvodnje i transporta predstavlja rizik kojim je neophodno upravljati ili ga eliminisati.

Agresija na Ukrajinu kao prekretnica snabdevanja kritičnim sirovinama u Evropi

Ruska agresija na Ukrajinu značajna je iz razloga učešća nuklearne sile (Rusije), prostora sukoba (Evropa), uticaja sukoba (ceo Svet), karaktera sukoba (osvajачki rat), broja žrtava, vidljivosti žrtava odnosno medijske pokrivenosti, i na kraju ekonomskog uticaja. Ovaj konflikt je karakterističan po ekonomskoj međuzavisnosti odnosno, energetskej zavisnosti od Rusije. Pored materijalnih i humanitarnih posledica ovaj konflikt je doveo do trajne energetske tranzicije u Evropi čije efekte ćemo izmeriti tek naredne zime. Drugo ovaj konflikt je obnovio hladnoratovsku ideološku retoriku. S bitnom razlikom. Danas Rusija uz sebe nema vojno-politički istočni blok dok je NATO učvrstio smisao svog postojanja i dobio još dve nove članice. U svakom slučaju ovaj konflikt je u područjima ukrštanja vekotra sila nametnuo pitanje geostrateške orijentacije koja će obeležiti naredne godine i prouzrokovati globalnu krizu hrane i energenata.

U pogledu tumačenja samog uzroka ovog sukoba najjednostavnije je konstatovati postojanje ofanzivnog realizma na tački geopolitičkog dodira. Sa jedne strane Rusija ne želi da se pomiri sa svojim statusom i pokušava na sve načine da zaustavi institucionalno širenje EU i NATO, dok druga strana ne želi da Rusiji prizna pravo „veta“ na širenje organizacija čiji Rusija nije član. Dokument „Odvajanje od Rusije – Praćenje prilagođavanja lanaca snabdevanja u EU“⁴ izrađen za potrebe Evropske komisije, ukazuje da veliki šok dovodi do trajnog prilagođavanja lanaca snabdevanja, sa progresivnim razdvajanjem evropske i ruske privrede. S jedne strane, ruska ekonomija postepeno gubi jedan od svojih glavnih stranih izvora prihoda. U kojoj meri Rusija može da zameni EU drugim trgovinskim partnerima ostaje otvoreno pitanje. Na drugoj strani, Evropska ekonomija vrši značajna prilagođavanja u svojim lancima snabdevanja, uglavnom, ali ne samo u slučaju izvora energije. Cena i brzina takvog prilagođavanja će zavisiti od kapaciteta preduzeća EU da pronađu alternativne dobavljače i institucija EU da olakšaju takvu diferencijaciju kroz dijalog sa trgovinskim partnerima EU (Di Comite, Pasimeni, 2022).

---

⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1661 pristupljeno 26.07.2023.

Indopacifički region – globalna utakmica SAD i NR Kine

Pored neuralgične tačke na evropskom kontinentu imamo veoma zaoštrenu situaciju na indo-pacifiku odnosno Tajvanu. Na sreću čarke u tajvanskom moreuzu nisu rezultovale kinetičkim sukobom NR Kine i SAD. A vrlo verovatno da bi ovaj sukob sa lakoćom uvukao i Japan, Australiju, Filipine a verovatno i Indiju. Ako govorimo o indo-pacifiku treba imati na umu da je to region koji obuhvata 60% svetske populacije, a sam azijski pacifik čini 35% svetskog BDP-a. Dok američka Inicijativa za ekonomski okvir blagostanja (IPEF) okuplja Australiju, Japan, Južnu Koreju, Maleziju, Novi Zeland, Filipine, Singapur, Tajland i Vijetnam koji bez NR Kine čine 40% svetskog BDP-a. Dakle više je nego jasno da bi u slučaju napada NR Kine na Tajvan došlo do dugoročnog poremećaja svetske ekonomije. U prvom redu bila bi ugrožena globalna ekonomska povezanost što bi direktno ugrozilo otpornost mnogih država u smislu kritičnih lanaca snabdevanja. Teorija igara i odlučivanja ima svoju ulogu u ovoj konfrontaciji. Mnogo je analiza na temu sposobnosti NR Kine da izvrši uspešnu invaziju na Tajvan i sposobnosti Amerike da deluje odvratajuće da do invazije uopšte ne dođe.

Američki pristup indo-pacifiku zasnovan je na više od 50 godina posvećenog rada na uspostavljanju čvrstih savezništava. Ako se pogledaju plovni pravci Tihi okean, Indijski Okean i Južno kinesko more uviđa se da NR Kina ne bi mogla da izdrži nametnutu blokadu za svoju trgovačku flotu u slučaju sukoba. Okinava je nepotopljiv nosač aviona u istočnom Kineskom moru na 822km od Šangaja odnosno idealna tačka blokade. Zatim do drugog putnog pravca kroz Malaka moreuz vodi put uz Filipine, Tajland, Singapur i Maleziju do Bengalskog zaliva. Za sada deluje poprilično nerealno sa stanovišta sposobnosti Kineske narodne armije da se osigura deblokada i zaštita ovih plovnih pravaca. Sa tim u vezi možemo se nadati da će se Kina voditi svojim ekonomskim, a ne ideološkim interesima u procesu odlučivanja o potencijalnoj invaziji na Tajvan u narednom periodu. Dok se situacija razvija Evropa zavisi od snabdevanja iz Kine. Strateška svest EU projektuje smanjenje rizika u slučaju nastanka nepovoljne bezbednosne situacije na Indo-pacifiku. U svom obraćanju od 13. septembra 2023. godine o stanju Unije Ursula Von der Lajen je istakla „Mi se moramo braniti od nepravedne prakse. Jednako, vitalno je držati otvorene linije komunikacije i dijaloza sa Kinom. Postoje teme na kojima možemo i treba da saradujemo.“⁵

---

⁵ https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en pristupljeno 14.09.2023.

Pandemija i posledice „nulte kovid politike“ uzdrmale su status NR Kine, koji je trajao četiri decenije, kao globalne fabrike. Najprestižniji proizvođači mobilnih telefona usled unutrašnje krize planiraju da se sele u indijsku provinciju Tamil Nadu. I drugi svetski brendovi takođe odlaze u okolne azijske države. Ovakav trend može samo produbiti unutrašnje probleme po pitanju nezaposlenosti ogromne kineske populacije. Krize na tržištu nekretnina kao i usporen ekonomski rast dovešće do jačanja ideološkog obrasca u procesu donošenja odluka od strane Politbiroa. Naredne godine biće teške za kinesku diplomatiju. Inicijativa pojas i put je faktički zaustavljena u Evropi, Italija kao članica G7 je napustila ovu inicijativu. Iz Evropske komisije su sve jači glasovi o negativnim efektima po evropske države kroz nelojalnu tržišnu utakmicu, kolizija sa standardima je na svim poljima. Ekspertske zajednice dovode u pitanje isplativost sekundarnih efekata naročito u zemljama koje su u razvoju. Sama inicijativa je bila okosnica kineske javne diplomatije zadnjih 10 godina. Pandemija je nepovoljno uticala na globalno liderstvo NR Kine i upalila alarme na Zapadu. Utakmica će u svakom slučaju biti veoma duga, zbog ekonomske međuzavisnosti izrazito složena. Vidimo da su čipovi okosnica borbe. A Tajvan je svetski broj jedan u proizvodnji tih milimetarskih delova bez kojih se danas ne može. Ni retki metali poput litijuma nisu izuzeti iz kompleksnih strategija.

Konfrontacija NR Kine i SAD po svojoj prirodi stvari nije ograničeno izolovan indo-pacifički slučaj već globalni izazov. Postoji i jedna zanimljivost kada se sve ovo proučava a to je Indija. Istovremeno Indija je članica američkog kvadrilateralnog bezbednosnog dijaloga, usaglašava se po svim pitanjima sa Amerikom u pogledu Kine, dok istovremeno održava odnose sa Rusijom suprotno željama Amerike. Kao najznačajniji događaj samite G20 u Nju Delhiju 2023. godine treba izdvojiti potpisivanje Memoranduma o razumevanju za uspostavljanje ekonomskog koridora Indija-Bliski istok- Evropa. Potpisnice su SAD, Francuska, Nemačka, Italija, Emirati, Saudijska Arabija i Indija. Reč je u potpunosti geoekonomskom poduhvatu sa ciljem obezbeđenja strateških lanaca snabdevanja i kreiranjem alternative za kineski Put svile koji prati sve veće nepoverenje. Finansijski detalji ovog Memoranduma u ovom trenutku nisu saopšteni. U svakom slučaju uspostavljanjem više modalnog transportnog koridora vođenog motivima isplativosti dovešće do jačanja razmene roba i usluga Jugoistočne Azija preko Indije do Bliskog Istoka i Evrope. Zanimljivo je da su svi potpisnici tvrdokorni američki partneri. Indija je potezom olovke izbacila Kinu kao neprikosnovenog gospodara Azije i pružila Americi geopolitički adut i to kao nesvrstana i neutralna država. Predviđenom mrežom pruga i luka neće biti samo povezana Indija već i Nepal, Bangladeš i Vijetnam. Prema preliminarnoj karti koridor će ići od Indije preko

Ujedinjenih Arapskih Emirata-Saudijske Arabije-Jordana-Izraela-Grčke. Od ovog koridora se očekuje da za 40% smanji potrebno vreme za prenos roba i usluga. Na vrlo visokom mestu se nalazi i sama ekološka održivost ovog projekta od koga se očekuje da zadovolji uslove zelene tranzicije i evropskog Zelenog dogovora. U suštini projekat će nastojati da transportovanje roba ne proizvodi dodatnu štetu usled emisije štetnih gasova, sa tim u vezi koridor će biti pokretač čitavih novih industrija koje će se oslanjati na održivi transport poput električnog pogona na litijum jonske baterije za kojima raste potreba svakog dana. Sam ekonomski koridor neće imati mnogo smisla ukoliko ne bude bio u skladu sa zelenom tranzicijom jer već sada Evropa nepovratno napušta prljave tehnologije a propisi idu toliko daleko da se više ne gleda sama proizvodnja, koja mora biti ekološki prihvatljiva, već se gleda i sam transport proizvoda da li se on odvija u skladu sa održim razvojem.

Potreba za izgradnjom otpornosti u odnosu na lance snabdevanja iz NR Kine zasniva se na sledećim premisama:

- naučene lekcije nakon izbijanja pandemije Kovid-19
- mogućnost izbijanja rata za Tajvan
- ranjivost od ekonomske prinude
- nepredvidljivost poslovanja
- politička konfrontacija

Kineski rudarski konzorcijumi koje podržava država kontrolišu oko 80 procenata globalne proizvodnje sirovog litijuma i 50 procenata svetskih procesa prerade i rafinacije litijuma. Zemlja je takođe najveći svetski potrošač litijuma. Sa 93 „giga-fabrika“ koje rade unutar njenih granica, kineski proizvođači su bili odgovorni za 77 odsto svetske proizvodnje Litijumskih baterija u 2021.⁶ Odgovor na ovako dominantan položaj Pekinga SAD sa svojim saveznicima traži u obezbeđenju pristupa sirovim i obrađenim materijalima kroz organizaciju alternative za kritične minerale za komercijalne i odbrambene potrebe. Cilj je smanjenje zavisnosti od proizvodnje litijumskih baterija u SAD na oskudnim materijalima, posebno kobaltu i niklu, sa ciljem da se razvije jače, sigurnije i otpornije snabdevanje. Rad na tekućim inicijativama Vlade SAD sa saveznicima da obezbede pouzdane domaće i strane izvore kritičnih minerala je od vitalnog značaja kao i na kraju zamena ovih materijala u lancima snabdevanja litijumskim baterijama. Nova ili proširena proizvodnja se mora držati modernih

---

⁶ Institut za bezbednosnu i razvojnu politiku <https://isdip.eu/challenging-chinese-dominance-over-lithium-batteries-the-eu-and-us-responses/> pristupljeno 26.7.2023.

standarda za zaštitu životne sredine, uslove najbolje prakse rada i rigorozne konsultacije sa zajednicama, uključujući sa plemenskim narodima preko saradnje između Vlada, uz uvažavanje ekonomskih troškova tretmana i prerade otpada⁷. Iz dokumenta Ministarstva Energetike SAD proizilazi potreba za uspostavljanjem pouzdanih lanaca snabdevanja uz obavezu da prihvatljivi lanci snabdevanja moraju ispunjavati rigorozne ekološke standarde kao preduslov za njihovo uključivanje u čitav proces.

Posledica konfrontacije, nezavisno od uzroka, rezultuje ubrzanim odgovorima u cilju zaštite lanaca snabdevanja. Odnos prema učešću u jednom takvom procesu kroz potpunu integraciju u najbogatija tržišta sveta poput EU zajedničkog tržišta i SAD doprinosi sveobuhvatnoj redukciji rizika koji dolaze iz nepredvidive globalne arene.

---

⁷ U.S. Department of Energy NATIONAL BLUEPRINT FOR LITHIUM BATTERIES 2021–2030
https://www.energy.gov/sites/default/files/2021-06/FCAB%20National%20Blueprint%20Lithium%20Batteries%200621_0.pdf pristupljeno 26.7.2023.

Srbija u svetu promena

Za Srbiju koja je prinuđena da pliva u više mora od suštinske važnosti je da izbegne pozicioniranje nacionalog interesa pod presek vektora velikih sila. Iz brojnih razloga to nije nimalo lak zadatak, ali je suštinski važan. Institucionalno i geografski Srbija je upućena na EU. Ta upućenost nije samo geografska nego i suštinska kada je reč o integracijama Srbije u četvrtu industrijsku revoluciju. U Mađarskoj odmah preko granice Srbije odvijaju se nepovratni procesi celokupne modernizacije i tranzicije, zbog čitave dinamike razvoja za Srbiju je od strateške važnosti da bude deo tih procesa i na takav način obezbedi tehnološki i ekonomski napredak.

Neko bi rekao da Srbija na jedno oko gleda ka odbrani, a drugim ka ekonomiji. Oni koji Srbiju „bezuslovno“ podržavaju u zaštiti teritorijalnog integriteta nisu ni u prvih pet spoljnotrgovinskih partnera⁸. Sa druge strane oni koji Srbiji „otimaju“ Kosovo spadaju u najveće donatore, investitore i trgovinske partnere.

Celokupnu situaciju dodatno je usložila agresija Rusije na Ukrajinu kao i globalna utakmica NR Kine i Amerike, sa tim da izgradnja nezavisnosti od NR Kine više nije samo američka akcija već i evropska. Teza da bi svako želeo da u svoju globalnu postavku uvuče Srbiju predstavlja nametnutu dilemu koja opterećuje racionalno sagledavanje izbora i šansi za srpski ekonomski razvoj. Jačanje međunarodne pozicije Srbije uslovljeno je našim pozicioniranjem na kome moramo aktivno raditi. U slučaju propuštenih šansi niko neće taj posao obaviti umesto nas.

Novih podela karata, bar što se tiče Evrope, neće biti. Padom Berlinskog zida preživeo je tkz. Zapadni blok dok posledice raspada Istočnog bloka još uvek traju. Stvaranje nekog alternativnog bloka jednako efikasnog, privlačnog i funkcionalnog kao što je Evropska Unija nema ni na vidiku. Evropska Unija ostaje kao kompaktni blok sa najvećim slobodnim tržištem i potencijalom za razvoj. Geografska i tehnološka upućenost Srbije predstavlja šansu za „veliku“ pobedu u 21. Veku.

Gužva se stvorila i pred vratima NATO-a. Poučene rdavim iskusivima države Varšavskog pakta su hitrim korakom svoju bezbednost vezale za američki nuklearni štit i kolektivnu

---

⁸ Podaci Republičkog zavoda za statistiku <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170401?languageCode=sr-Latn> pristupljeno 27.7.2023.

odbranu. Većina Evrope se nadmeće za što bolje odnose sa Amerikom. Kada Poljska unapređuje svoju stratešku bezbednost ona to čini u Vašingtonu, a ne u Berlinu ili Parizu, ista situacija je i u slučaju Grčke ili Rumunije. Jugo-istočna Evropa nema nedoumica u pogledu pozicije Vašingtona kada je reč o njenim strateškim interesima i nacionalnoj bezbednosti.

Događaj na koji treba obratiti pažnju predstavlja rivalstvo NR Kine i Amerike, iz razloga što dolaze vremena kada će prisustvo jednih uticati na odsustvo drugih. Ovo opasno rivalstvo direktno je isprepletano u svetskoj i evropskoj ekonomiji. Globalni lanci snabdevanja su direktno ugroženi. Bilo kakva blokada indo-pacifičkog regiona sa sobom „pod led“ odvodi 65% svetske ekonomije. Rat za čipove, kako su ga prozvali novinarsko-ekspreski krugovi, uzima svoj potpuni zamah. Višestruki pozitivni efekti koji su povezani sa EU ne ostavljaju prostora za razmatranje drugih alternativa kada je reč o strateškim sirovinama ukoliko se sagledaju širi efekti poput celokupnog ekonomskog uticaja, međunarodnih odnosa, ali i nacionalne bezbednosti.

Globalna utakmica više ne podrazumeva borbu za tenkove, bunkere i vojne saveznike već borbu za kontrolu i zaštitu globalnih lanaca snabdevanja. Ovo geopolitičko minsko polje, osim toga, postavlja pitanja o tempu kojim će projekti dekarbonizacije i digitalizacije moći da se odvijaju, vremenskoj liniji u kojoj će nacije biti u stanju da ispune svoje ionako ambiciozne klimatske obaveze, zabrinutosti za sajber bezbednost i nesigurnost osnovnih lanaca snabdevanja, posebno onih kritičnih minerala (Vakulchuk 2020). Još se osećaju posledice perioda pandemije kada je kritično snabdevanje bilo ozbiljno ugroženo. Ekonomski, složeni lanci snabdevanja i inovativni ekosistemi koji podupiru razvoj i proizvodnju naprednih tehnologija pokreću prekograničnu integraciju bez presedana, pri čemu male privrede često igraju kritičnu ulogu u ključnim industrijama. Da bi razvio sigurnije lance snabdevanja u industriji poluprovodnika, Vašington traži dublju koordinaciju sa Holandijom, Japanom, Južnom Korejom i Tajvanom (Blanchette, Johnstone 2023).

Konfrontaciju SAD i NR Kine ne treba posmatrati kao sveobuhvatnu konfrontaciju na svim poljima dodira, već sektorski podeljenu na određene oblasti. Geostrateško sukobljavanje ne okuplja nužno sve trans-atlantske partnere, već samo one koji imaju sposobnost i sredstva u tako zahtevnim poduhvatima poput vojnih manevara i stalnog baziranja. Drugi deo konfrontacije koji je verovatniji kao scenario u narednim godinama direktno se odnosi na ekonomske i tehnološke karakteristike a što rađa određenu šansu za države koje ne žele geostrateški da se opredele već koriste svoje prirodne resurse kao prednost u odnosu na

postojeće stanje međunarodnih odnosa između dve super sile. Druge nacije koje imaju koristi od preorijentacije lanaca snabdevanja, kao što je Indija, takođe bi mogle da učestvuju, kao i zemlje u razvoju koje žele da ostanu slobodne od ekonomskog stiska Pekinga. Ekonomska koalicija bi tako obuhvatila regione; on bi uključivao napredne ekonomije kao i tržišta u razvoju (Brands, Cooper, 2020) . Kroz takav jedan oblik sektorske konfrontacije države mogu zadržati svoj multilateralni pristup kroz učešće u komplementarnim aktivnostima.

Srbija ima istorijsku šansu da postane deo globalnog lanca snabdevanja i važan partner u poduhvatu koji se tiče kompletne tehnološke tranzicije. Ruda jadarita koja sadrži litijum karbonat za Srbiju znači podizanje strateškog uloga, ekonomski prosperitet i stratešku bezbednost. Potreba za litijumom i kompletna energetska tranzicija nije stihijski već dugoročni proces koji će obeležiti 21. Vek. Litijum se koristi u širokom spektru proizvoda, posebno za izradu baterija za hibridne i električne automobile. Lanac vrednosti u proizvodnji litijumskih baterija je relativno nov i veoma sofisticiran, te zahteva specifičnu tehničku stručnost. Mnogi proizvođači litijuma nude organičene mogućnosti obrade minerala do dobijanja koncentrata koji se zatim izvozi na međunarodnom nivou za potrebe dalje obrade. U okviru Projekta „Jadar“ planirana je proizvodnja litijum-karbonat čistoće 99,5% što predstavlja materijal pogodan za izradu baterija, čime se kreira preduslov za razvoj lanca vrednosti litijuma za električna vozila u Srbiji.

27.09.2023. godine Slovačka kompanija "InoBat" saopštila je da je sa Ministarstvom finansija i lokalnom samoupravom potpisala Memorandum o razumevanju o izgradnji fabrike za proizvodnju baterija za električna vozila, postrojenja za reciklažu i rešenja za skladištenje energije (EES) u Čupriji. Pogona za proizvodnju baterija za električna vozila u Srbiji imaće kapacitet do 32 gigavat-časa, a rečeno je da je planirano da pogon bude otvoren u 2025. godini sa prvobitnim kapacitetom od četiri gigavat-časa, a da se srpska vlada složila da obezbedi finansiranje do 419 miliona evra, uključujući grantove i poreske olakšice za podršku projektu.

Celokupna međunarodna pozicija Srbije menja se iz korena u slučaju pokretanja eksploatacije litijuma. To više nije pitanje ekonomije, ekologije, ekspropijacije već nacionalne bezbednosti. Dovoljno je pogledati Ujedinjene Arapske Emirate koji više nisu samo primarni izvoznici nafte već su globalni tehnološki hab u oblastima koje nemaju veze sa naftom dok je eksploatacije nafte stvorila preduslove za čitav razvoj drugih sektora. Litijum koji se naziva još i „belom naftom“ predstavlja jedan od onih faktora koji utiču na „veliku strategiju“

države. Faktori mogu biti geografski, prirodna bogatstva (nafta, gas i litijum primera radi), tehnološki (inovacije i patenti), vojni (moć armije) i slično. Od svega nabrojanog srpska „bela nafta“ predstavlja faktor koji je pomirljiv i ne predstavlja toliko opterećujuće pitanje međunarodnih odnosa i geostrategije, sa svojim sekundarnim efektima povoljnog uticaja na razvoj celokupnog tehnološkog sektora zasnovanog na četvrtoj tehnološkoj revoluciji čiju gravitaciju predstavlja posjedovanje i eksploatacija litijuma.

Globalna utakmica za litijum je strateška šansa za Srbiju. Ne treba imati nerealne ambicije da Srbija može da menja svetske tokove. Srbija upravo može da promeni svoju stratešku poziciju korišćenjem mogućnosti koje nam je priroda dala valjanim izborom partnera. U ovom trenutku više je nego verovatno da nam Amerikanci ne bi nikad zaboravili eliminisanje kineskog partnera iz posla eksploatacije, a Evropljani bi dobili bezbedan i pouzdan lanac snabdevanja na svom kontinentu a što predstavlja logičan izbor za Srbiju sa stanovišta strateškog cilja koji je definisan u odluci da Srbija punopravno pristupi EU. 22.09.2023 Srbija je potpisala sa Evropskom unijom Pismo o namerama koje se odnosi na oblasti upravljanja sirovinama, energetike, rudarstva kao i razvoju novih tehnologija neophodnih za dalji održivi razvoj.

Geopolitika ili geokonomija litijuma u Srbiji

Konceptualno razumevanje nacionalne bezbednosti predstavlja osnov za kasniju primenu određenih strateških, zakonskih i praktičnih rešenja. Ukoliko zađemo u filozofsku analizu individualnih i kolektivnih prava naći ćemo se na terenu večite rasprave o suspenziji tih istih prava za rad dobra zajednice, dok će neko upotrebiti argumentaciju “za rad dobra pojedinaca” koji se nalaze pod ugrožavanjem vitalnih interesa i vrednosti.

Kao što je šampion bolji u tome jer igra bolje od drugih timova, tako su države sa više bezbednosti od drugih država bolje u igranju neorealističke verzije 'igre' međunarodne politike (Waltz 1979). Države koje koriste svoje komparativne prednosti – posedovanje strateških sirovina poput litijuma su upravo taj “šampion” koji svoj “talenat” stavlja u celokupnu funkciju ostvarenja nacionalne bezbednosti.

Na ovo treba dodati Volfersovo određivanje bezbezbednosti kao odsustvo pretnji za stečene vrednosti. U današnjem i ranijem kontekstu te vrednosti mogu biti suverenitet, teritorijalni integritet, ekonomski razvoj, slobodni i pošteni izbori i drugi važni interesi i vrednosti definisani u najvišem državnom aktu Ustavu a za čiju zaštitu se donose određene strategije i zakoni.

Strategija Nacionalne bezbednosti Srbije u sagledavanju strategijskog okruženja prepoznaje izuzetno brz naučno-tehnološki razvoj, difuziju savremenih naučnih dostignuća i tehnologije i njihov sve veći uticaj na sve oblasti društvenog života u državama širom sveta povećavaju složenost strategijskog okruženja. U tom kontekstu, postojaće veći potencijali za ostvarivanje pozitivnog uticaja na privredni i ekonomski razvoj država, kroz primenu inovativnih tehnoloških rešenja koja će doprinositi unapređivanju korišćenja resursa i ubrzanom rastu produktivnosti⁹. Korišćenje resursa i ekonomski razvoj društva predstavljaju prepoznatu objektivnu datost strategijskog okruženja koju je neophodno iskoristiti u cilju zaštite i unapređenja vitalnih nacionalnih interesa i vrednosti.

Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije prepoznaje ekonomski razvoj i ukupni prosperitet kao kategoriju nacionalne bezbednosti koju je potrebno dostići :

- poboljšanjem životnog standarda građana

---

⁹ Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2019)

- ekonomskim napretkom
- unapređenjem obrazovanja, naučni i tehnološki razvoj
- unapređenjem ekonomske i energetske bezbednosti

Eksploatacija i kontrola strateških sirovina u funkciji unapređenja ekonomske bezbednosti države predstavlja atribut njene celokupne moći, odnosno suvereniteta. Kada je reč o važnosti strateških sirovina nekada su vođeni ratovi za njihovu kontrolu i eksploataciju. Ni jedna uspešna država se ne odriče svojih komparativnih prednosti koje ima u odnosu na druge pa tako ni svojih sirovina. Ni jedna država nije se svesno odrekla eksploatacije nafte i prirodnog gasa, a sve države koje su u posedu tih sirovina uvećale su svoju moć usled te okolnosti.

Razmatranjem pitanja strateških sirovina kao kategorije od značaja za nacionalnu bezbednost prirodno dolazimo do pojmova geopolitika ili geoekonomija. U pogledu ekonomskih sfera uticaja u ovom radu ograničićemo se na zapažanje da još uvek nije ustanovljena precizna metodologija koja bi odredila merenje ekonomskog suvereniteta savremenih država. Mehanizmi na zaštiti ekonomskog suvereniteta i dalje se nalaze u lokalnom zakonodavstvu i javnim politikama donetim nakon preduzetih analiza. Mi se držimo stanovišta da danas za proizvodne procese u vojnoj industriji ne postoje samo dovoljne države, već postoje kompleksni i složeni lanci snabdevanja često podložni globalnim protivurečnostima. Stoga se bezbednost lanaca snabdevanja mora sagledavati kao poseban osvrt u pogledu ukrštanja vekotra sila koje se bore za uticaj. Pokušaj rešavanja ovog problema je koncept izračunavanja uticaja globalizacionog „tačdauna“, koji omogućava procenu nivoa uticaja kompanija na vlade kroz njihov „trag“ u nacionalnoj ekonomiji i njihovu „globalnost“ (Suvaryan, Gevorgyan 2022).

Geopolitiku možemo posmatrati kao nastup sile u međunarodnim odnosima sa ciljem ostvarenja nacionalnih interesa. U Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2019) navodi se da imajući u vidu geostrategijski položaj jugoistočne Evrope, preko koje prolaze važni energetske i komunikacijske pravci, sukobljavanja interesa država u korišćenju tranzitnih pravaca i raspolaganju resursima mogu dovesti do nastanka regionalnih kriza i ugrožavanja bezbednosti i stabilnosti država regiona, ali i van njega. Dakle strateški resursi Republike Srbije tretiraju se kao geopolitičko pitanje. Geoekonomijom se smatra korišćenje ekonomskih instrumenata za promovisanje i odbranu nacionalnih interesa i za postizanje korisnih geopolitičkih rezultata; i efekti ekonomskih akcija drugih nacija na geopolitičke ciljeve zemlje (Blackwill, Harris, 2016).

Geopolitička važnost litijuma proizilazi iz spoljnih faktora kao što su:

- stanje međunarodnih odnosa
- strateški značaj litijuma na globalnom i regionalnom nivou
- komparativna prednost posedovanja ovog resura
- dugoročna potreba tržišta za litijumom¹⁰
- unapređenje međunarodnog položaja
- dostupnost i kontrola resursa

Sagledavanje međunarodnih odnosa koje dovodimo u vezu sa litijumom analiziramo kroz strateške dokumente i direktive vodećih međunarodnih subjekata. Kao relevantne subjekte uzimamo zainteresovane strane sa aspekta tržišta, tehnologija, investicija i geografskih determinanti. Globalni prelazak na električna vozila odvija se punom brzinom. Automobili sa elektromotorom čine više od 40% evropske prodaje u drugom kvartalu 2022. godine – od čega 10% čine automobili pokretani isključivo na baterije, a ostatak su automobili hibridnog tipa¹¹.

Republika Srbija se u geografskom smislu nalazi u jugo-istočnoj Evropi čije bezbednosne i političke integracije odražavaju apsolutnu usaglašenost unutar jedinstvenog sistema vrednosti. Od osam srpskih suseda sedam su članice NATO-a a četiri EU. U pogledu vrednosnog usaglašavanja svi srpski susedi vode usaglašenu bezbednosnu, spoljnu i odbrambenu politiku EU u odnosu na ključne međunarodne događaje kao što je agresija Rusije na Ukrajinu. Dakle, Republika Srbija se svojim geografskim položajem nalazi u okruženju država koje prihvataju isti sistem vrednosti dok i sama za strateški cilj definiše punopravno pristupanje EU.

---

¹⁰ Potreba za litijum-jonskim proizvodima svake godine će rasti za 30%
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/battery-supply-chain/> pristup 15.8.2023

¹¹ Procena ekonomskog uticaja Projekta litijuma I borata „Jadar“, Izveštaj sačinila kompanija Ergo Strategy Group, Septembar 2023. <https://ergostrategygroup.com/wp-content/uploads/2023/08/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-SR.pdf> pristupljeno 18/9/2023

Bezbednost kritičnih lanaca snabdevanja kao geopolitička šansa Srbije

Povoljno bezbednosno okruženje i predvidljivo kretanje regiona u šire multinacionalne integracije ceo region čini geopolitički stabilnim. Sam region nema konfliktni potencijal za izbijanje oružanih konflikata koji bi doveli u pitanje sam opstanak država i izazvali tendencije koje bi potkopale privlačnost za investicije u sektor strateških resursa. Prisustvo NATO-a koji okružuje Srbiju deluje dovoljno odvraćajuće u pogledu oružanog ugrožavanja lanca snabdevanja povezanih sa litijumom i zapravo štiti vrednosni lanac litijuma. Sama pozicija Srbije u pogledu ovog lanca vrednosti je izrazito povoljna iz razloga što su rezerve litijuma procenjene na prve po veličini u Evropi i što postoji snažna volja rukovodstva za razvoj vrednosnog lanca lociranog u Srbiji. Odluka da se privuku kompanije koje čine vrednosni lanac litijuma znači investicije u proizvodnju električnih baterija, vozila i drugih industrija upućenih na litijum. O ekonomskim efektima kao i o snažnoj anti-kampanji biće više reči u narednim poglavljima kroz prezentaciju rezultata istraživanja koji su sastavni deo ove studije.

Za razliku od drugih geografskih lokaliteta poput Afrike, Latinske Amerike, NR Kine i Australije Srbija poseduje određene komparativne prednosti. U prvom redu govorimo o „maloj“ geografskoj distanci, bezbednom strategijskom okruženju, blizini tržišta. U geopolitičkom smislu eksploatacija litijuma u Srbiji je komplementarna sa strateškim aspiracijama Srbije i dodatno jača blok kome Srbija teži.

Litijum iz Srbije nije pod političkim odnosno geoekonomskim rizikom kao što je slučaj sa lancima snabdevanja koji su pod kontrolom NR Kine ili bilo koje druge države poput Zimbabvea.

Geopolitičko okruženje sve više određuju geoekonomski rizici u pogledu lanaca snabdevanja. Evropska unija usvojila je čitav niz direktiva i strategija za zelenu tranziciju i cirkularnu ekonomiju. Komisija EU je u septembru 2017. godine usvojila obnovljenu strategiju industrijske politike EU koja je istakla značaj sirovina, posebno kritične sirovine, za konkurentnost svih industrijskih lanaca vrednosti, za ekonomije EU. Politika kojoj je od 2012. godine dat novi podsticaj pokretanjem Inovacionog evropskog partnerstva za sirovine zasniva se na:

- (1) održivom izvoru sirovina iz globalnih tržišta:
- (2) održiva domaća proizvodnja sirovina;
- (3) efikasnost resursa i snabdevanje sekundarnim sirovinama¹².

Evropski zeleni dogovor¹³ obavezao je svih 27 članica da do 2050. Evropa bude prvi zeleni kontinent sa ciljem da se do 2030. izvrši redukcija štetnih emisija za 55%. Prema ovom planu cilj je da emisija iz novih vozila bude nula do 2035 što je jedino moguće implementacijom električnih vozila i dostupnih stanica za njihovo punjenje na kratkim i dugim vožnjama. Shodno tome, IEA procenjuje da postoji akutni jaz u snabdevanju između trenutno najavljene proizvodnje CRM-a (kritičnih retkih materijala) i obima CRM-a koji se koriste u infrastrukturi električnih vozila i obnovljive energije koja je potrebna da bi se ispunili ciljevi emisija usklađenih sa neto nulom do 2030. godine. Ovaj jaz se procenjuje na 35% za litijum¹⁴. Za implementaciju Zelenog dogovora opredeljeno je trilion evra za investicije u cirkularnu ekonomiju i obnovljivu energiju.

Regulativa o kritičnim sirovim materijala proistekla iz Evropskog zelenog dogovora upućuje na diverzifikaciju evropskog uvoza sirovih materijala kroz raznovrsnost lanaca snabdevanja u tu svrhu predviđeni su potezi :

- stvaranje „kluba” kritičnih sirovina za sve zainteresovane zemlje za jačanje globalnih lanaca snabdevanja
- korišćenje trgovinskih sporazuma za obezbeđenje i diversifikaciju trgovine kritičnim sirovinama
- širenje mreže strateških partnerstava EU sa pristupom lancu vrednosti i snažnom dimenzijom održivosti
- koristeći Global Gateway za meku i tvrdnu infrastrukturu za implementaciju projekata duž lanca vrednosti sirovina i podršku povezivanju
- radeći sa zemljama EU na uspostavljanju kreditne linije EU za izvoz kako bi se smanjio rizik ulaganja u inostranstvo

---

¹² ANNEX to the COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS EUROPE ON THE MOVE Sustainable Mobility for Europe: safe, connected and clean 2018.

¹³ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en pristup 5.8.2023.

¹⁴ <https://iea.blob.core.windows.net/assets/dacf14d2-eabc-498a-8263-9f97fd5dc327/GEVO2023.pdf> pristup 5.8.2023.

- borba protiv nepoštene trgovinske prakse u vezi sa sirovinama i povećanje sprovođenja¹⁵

Akt o kritičnim metalima ima svoju snažnu geopolitičku i geoekonomsku komponentu kroz upućivanje na formiranje partnerskog kluba, trgovinskih sporazuma, uspostavljanje strateških partnerstava i borbu protiv nepoštene trgovinske prakse. Projektom „Jadar“ Srbija postaje deo evropskog rešenja u prvom redu kao „povlašćeni“ partner, a zatim kao i punopravna članica EU.

Evropska alijansa za baterije i Li-Bridge alijansa SAD zajedno obezbeđuju otpornost lanaca snabdevanja baterijama:

- razvoj održivog kapaciteta industrije koji može da zadovolji rastuću potražnju za baterijama u transportnim i energetske sistemima
- istraživanje nove generacije, visokih performansi i održivih tehnologija baterija
- obezbeđivanje održivog i etičkog izvora kritičnih sirovina
- ubrzanje recikliranja i ponovne upotrebe baterija, uključujući obnavljanje kritičnih sirovina
- ulaganje u radnu snagu baterija
- davanje prioriteta ekološkoj pravdi kada se podržava šira tranzicija ka ekonomiji čiste energije¹⁶

Transatlantsko partnerstvo kao geopolitička platforma realizuje se na nivou lanaca snabdevanja litijumskih baterija kroz uspostavljanja okvira za mnogo širu energetske tranziciju i smanjenje zagađenja.

Karakteristika evropskih i američkih nastupa jeste propisivanje strogih ekoloških standarda koji moraju biti ispoštovani u celokupnom procesu kako bi se finalni proizvod i učinak smatrao „zelenim“. Ovi kriterijumi imaju svoje korene u ranije preuzetim obavezama poput Kjoto protokola¹⁷ kojim su se države obavezale na redukciju štetnih emisija. Inkluzivnost

¹⁵ https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en#:~:text=Overview%20of%20the%20Critical%20Raw%20Materials%20Act,-Critical%20raw%20materials&text=The%20Commission's%20proposal%20for%20a,chains%20for%20critical%20Raw%20materials pristup 5.8.2023.

¹⁶ https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/european-commission-and-us-department-energy-support-collaboration-between-european-battery-alliance-2022-03-14_en pristup 6.8.2023.

¹⁷ <https://www.un.org/en/climatechange/marking-kyoto-protocol%E2%80%99s-25th-anniversary> pristup 6.8.2023.

„zelene“ tranzicije kroz partnersko učešće ogleda se u potencijalu za stvaranje širih partnerstava i prilika za implementaciju vrednosnog lanca u Srbiji kao državi kandidatu, a što Srbiju svrstava u istovetni geopolitički klub.

Nalazište litijuma i sam projekat „Jadar“ smatramo poduhvatom koji je značajan za osnaživanje međunarodne pozicije Srbije i njene ekonomske moći odnosno, čitajući Strategiju nacionalne bezbednosti (2020), ovo je projekat od prvorazrednog interesa za nacionalnu bezbednost Srbije.

Poređenjem strategija po pitanju kritičnih minerala u publikaciji Geopolitika kritičnih minerala i lanaca snabdevanja¹⁸ uviđa se razlika u nastupu EU i SAD. SAD ključni interes imaju u odbrambenim potrebama, ekonomskoj bezbednosti i industrijskoj konkurentnosti dok su glavni interesi EU industrijska konkurentnost u čistim energijama i politička obaveza za klimatsku neutralnost. Iz ove komparacije autora Janes-a Nakana za slučaj Srbije je važan način međunarodne saradnje na koji upućuju ove dve strategije. Amerikanci se oslanjaju na saveznički orijentisanu saradnju sa konfrontirajućim naglaskom na NR Kini, dok Evropljani kao kriterijum međunarodne saradnje zasnivaju na geografskoj odrednici „unutar EU ili blizu EU“. I jedna i druga komparacija iz analizirane tabele za Srbiju je povoljna u širem smislu trenutnog kursa balansiranja u međunarodnim odnosima. U ovom trenutku, EU nudi jasan i konkretan plan koji uporno promoviše razvoj globalne ekonomije bez kapitulacije pred realističnom bipolarnom logikom podele, čak i dok su neke zemlje članice postale otvorenije i glasnije kritičnije prema Kini (Kalantzakos, Overland, Vakulchuk 2023). Oko 90% globalne proizvodnje litijumskih ruda se proizvodi u Čileu (40%), Australiji (29%) i Argentini (16%), uglavnom iz slanih i spodumenskih izvora dok se u okviru EU proizvodi samo 1% svih potrebnih sirovnih materijala za litijum-jonske baterije¹⁹.

Ekstraktivni pejzaž za energetske minerale oblikovan je kombinacijom njihovog geografskog položaja distribucije i ekonomskih i političkih prioriteta zemalja bogatih resursima (Majkut, Nakano, Krol-Sinclair, Hale and Coste 2023). Evropska deficitarnost retkim materijalima uključujući litijum²⁰ kreirala je novi investiciono-tehnološki ambijent za potpuno novu industrijsku zajednicu čiji deo može biti i Srbija. Litijum se sada smatra kritičnim resursom u

---

¹⁸ https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210311_Nakano_Critical_Minerals.pdf?VersionId=DR03x5jlrwLnNjmPDD3SZjEkGEZFEcgt pristup 8.8.2023.

¹⁹ https://rmis.jrc.ec.europa.eu/uploads/CRMs_for_Strategic_Technologies_and_Sectors_in_the_EU_2020.pdf 8.8.2023.

²⁰ <https://eurometaux.eu/media/2005/full-report-8-56-17.pdf> 8.8.2023.

sva tri glavna regiona (Sjedinjene Države, Evropska unija i Kina) i svaki je primenio politike da osigura snabdevanje litijumom, poboljša svoju poziciju u lancu vrednosti litijum-jonskih baterija i unapredi proizvodne kapacitete baterije u narednim godinama (Sanchez-Lopez 2023). Od 2017. do 2022. godine, udeo ukupne potražnje za korišćenjem litijuma u EV baterijama porastao je sa 15% na 60%²¹.

Na primeru borbe za deficitarne materijale dinamika međunarodnih odnosa odražava u prvom redu potrebe zainteresovanih strana – donete strategije, tržišta, ekološke standarde i geografiju. Potrebe zainteresovanih se realizuju u okviru zakonskog okvira koji može biti postojeći ili unapređeni kao plod sveobuhvatne uporedno pravne korelativne analize rešenja u pravcu u cilju postizanja najviših mogućih standarda kojima se reguliše prihod države, ali i zaštita životne sredine. Pojedine države svojom regulativom štite ekonomski razvoj u pogledu sekundarnih efekata eksploatacije tako što propisuju da se litijum mora obrađivati i rafinisati na njenoj teritoriji čime se u državu privlači čitav spektar vrednosnog lanca (value-chain) – fabrike baterija i automobila. Takva odluka zahteva političku odlučnost uz mnogo koordinacije sa međunarodnim partnerima, diplomatske okretnosti i pravovremenog tajminga. U pogledu ekoloških standarda koji su sa pravom primarna kategorija, u civilizovanom svetu, kada se donose odluke o rudarskim projektima važno je sagledati standarde krajnjih korisnika rudarskog proizvoda. Postojeća regulativa EU i SAD kao imperativ ističe da retki materijali moraju dolaziti iz čistih proizvodnih lanaca kako bi zadovoljili primarni cilj zelene tranzicije. Borba protiv klimatskih promena i štetnih emisija je globalna kategorija i sve manje poznaje granice. Sam izbor partnera kao i regulativa krajnjeg korisnika u vrednosnom lancu utiče na proces u odlučivanju o koncesiji ali i opominje da strateški gledano čista eksploatacija ima svoje zagarantovano tržište. Kada je reč o Evroatlantskoj zajednici ekološki standardi nisu trošak već sastavni deo procesa. Kroz osnovni predlog geopolitičkog okvira uradili smo osnovni pregled parametara kojima se treba rukovoditi u procesu implementacije projekta Jadar, najnapadanijeg projekta u Srbiji.

Geografija ostaje sudbina, bar što se tiče litijuma, ovog puta geografija je pozitivno naklonjena Srbiji kao nikada ranije u našoj istoriji geografija nam je prednost. Trku globalne zajednice za kritičnim retkim materijalima pokreću dva glavna pokretača: sve veća globalna potražnja za CRM-ovima koji su neophodni za razvoj zelenih tehnologija i, nažalost, oružja; i

---

²¹ <https://iea.blob.core.windows.net/assets/dacf14d2-eabc-498a-8263-9f97fd5dc327/GEVO2023.pdf> 8.8.2023.

karakteristike lanca snabdevanja naglašene tokom pandemije COVID-19, pogoršane invazijom Rusije na Ukrajinu 2022(Leon, Muller, Svilanović, Yolland 2023).

Uopšteno govoreći, sukob usporava globalizaciju kako je trenutno zamišljena, naglašavajući trendove ka regionalizaciji i premeštanje proizvodnih lanaca i trgovine koje su se već dešavale sa trgovinom spor između Sjedinjenih Država i Evrope, s jedne strane, i Kine, s druge²². Dostupnost evropskog tržišta kao najperspektivnijeg potvrđuju zacrtani ciljevi, EU bi trebalo da ispuni 69% i 89% sve veće potražnje za baterijama do 2025. i 2030. godine, i trebalo bi da bude sposobna da proizvodi baterije za do 11 miliona automobila godišnje²³.

Baterije koje se plasiraju na tržište EU treba da postanu održive, visoke performanse i bezbedne tokom celog svog životnog ciklusa. To znači baterije koje se proizvode sa najmanjim mogućim uticajem na životnu sredinu, koristeći materijale dobijene uz puno poštovanje ljudskih prava, kao i društvenih i ekoloških standarda²⁴. U slučaju da projektom eksploatacije litijuma „zagospodari“ kineski partner sva je prilika da bi došlo do negativnih posledica po vrednosni lanac a da bi EU pokušala da obezbedi „bezbedan“ litijum od strane drugih partnera. Sama NR Kina sa svojim kompanijama se dovodi u vezu sa mnoštvom prekršaja kada je reč o rudarskoj industriji. Resursni centar za poslovna i ljudska prava (BHRRC), korporativni nadzornik koji prati lokalni uticaj hiljada globalnih preduzeća, identifikovao je 102 navodne zloupotrebe u 2021. i 2022. godini povezane sa kineskim rudarskim interesima u 18 zemalja²⁵. Optužbe na račun NR Kine ne znače da su kineske kompanije usamljene, međutim ono što za kineske kompanije predstavlja prednost jeste činjenica da materijale koje eksploatišu mogu vratiti u svoju matičnu državu i tamo prerađivati. Kineske kompanije nisu podložne eksternoj kontroli od strane tržišta ni sa stanovišta pristupa ni sa stanovišta subvencija i drugih benefita. Iz takve pozicije proizilazi da nisu nužno uslovljene primenom visokih ekoloških standarda već mogu poštovati minimum propisanih regulativa. Sticanjem monopolskog položaja praksa pokazuje da su kineski investitori i operateri žestoko kritikovani i zbog neadekvatnog ulaganja u lokalni razvoj i zbog podriivanja lokalnog zapošljavanja²⁶. U poređenju sa standardima koje zahteva EBA

---

²² <https://research.un.org/en/docs/unsystem/eclac> 12.8.2023.

²³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_1257 12.8.2023.

²⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2312 12.8.2023.

²⁵ <https://www.business-humanrights.org/en/from-us/briefings/unpacking-clean-energy-human-rights-impacts-of-chinese-overseas-investment-in-transition-minerals/> 12.8.2023.

²⁶ <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/examining-chinas-impact-mining-africa-critiques-and-credible-responses> 12.8.2023.

(European Battery Alliance)²⁷ u pogledu usaglašavanja sa antimonopolskim zakonodavstvom EU, prisustvo kineskog partnera u eksploataciji litijuma bi moglo da ugrozi pristup evropskom i američkom tržištu. Okolnost ograničenja omogućilo bi polugu pritiska koju bi posedovao kineski partner. Veliko oslanjanje EU na Kinu, koja snabdeva 98 odsto evropskih minerala retke zemlje i trenutno je najveći svetski proizvođač i prerađivač kritičnih minerala, sve više se posmatra kao pretnja sigurnosti lanca snabdevanja, geopolitičke tenzije i nepredvidive trgovinske politike²⁸.

Projekat podzemnog rudnika litijuma mogao bi da označi novu eru ekološkog zakonodavstva u Srbiji, usled potpune primene evropske regulative Srbija bi u praksi potvrdila najviši nivo zaštite čovekove okoline koji bi se primenjivao i na sve druge buduće projekte, čime bi se postigli višestruki pozitivni efekti za lokalne zajednice. U ovom trenutku postoje procene o enormnom porastu potražnje za kritičnim resursima u EU. Komisija u pregledu Zakona o kritičnim retkim materijalima prepoznaje da se Evropa u velikoj meri oslanja na uvoz iz trećih zemalja kako bi zadovoljila svoju potražnju za kritičnim retkim materijalima, za koju se očekuje da će se povećati šest puta do 2030. i sedam puta do 2050. u slučaju retkih zemnih metala, dvanaest puta do 2030. i dvadeset -jedan puta do 2050. u slučaju litijuma²⁹. Finansijska podrška EU predstavlja dugoročno isplativ efekat za celu industriju povezanu sa litijumom, koja bi bila bazirana u Srbiji. Komisija takođe ima za cilj da podstakne cirkularnu ekonomiju lanaca vrednosti baterija i promoviše efikasnije korišćenje resursa sa ciljem minimiziranja uticaja baterija na životnu sredinu. Od 1. jula 2024. na tržište se mogu stavljati samo punjive baterije za industrijska i električna vozila za koje je utvrđena deklaracija o ugljičnom otisku³⁰.

U analizi geopolitike litijuma ne sme se izuzeti i SR Nemačka koja predstavlja prvorangiranog izvoznog partnera³¹ Republike Srbije. Strategija nacionalne bezbednosti SR Nemačke³² u posebnu kategoriju „integrisane bezbednosti za Nemačku“ svrstava održivost. Poglavlje pod naslovom „Održivost : Očuvanje prirodnih resursa“ navodi:

---

²⁷ European Battery Alliance - importance of compliance with EU competition law

²⁸ ASG Analysis: The Critical Raw Minerals Act and the Net-Zero Industry Act (2023)

²⁹ https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en pristup 12.8.2023.

³⁰ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2312 pristup 12.8.2023.

³¹ <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170401?languageCode=sr-Cyrl> pristup 12.8.2023.

³² <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/National-Security-Strategy-EN.pdf> pristup 12.8.2023.

- Savezna vlada nastoji da obezbedi i dalje razvija evropski zeleni dogovor sa posvećenošću, odlučno će se boriti zajedno sa klimatskom krizom, gubitkom vrsta, zagađenjem i gubitkom prirodnih resursa kao bezbednosnog rizika
- Savezna vlada će izraditi svoju prvu strategiju o klimatskoj diplomatiji da definiše svoje oblasti delovanja, ciljeve i prioritete u ovoj političkoj sferi i da obnovi i proširi svoja kooperativna partnerstva za rešavanje klimatske krize

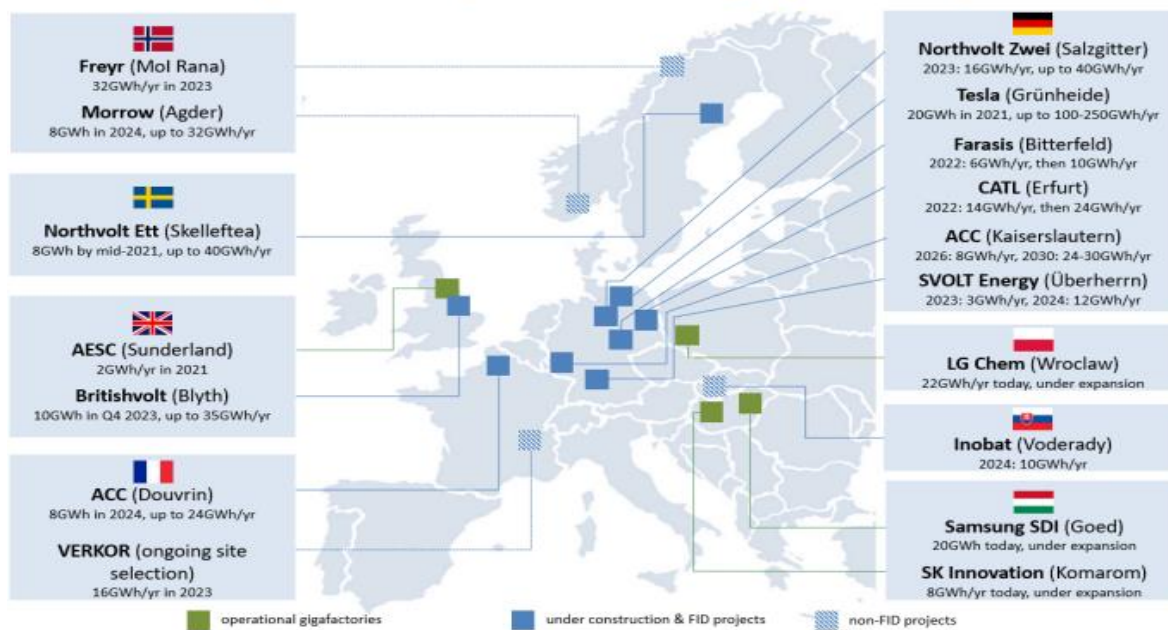
U tekstu³³ izdavačko-istraživačkog centra Demostat navodi se desetak nemačkih fabrika za proizvodnju električnih vozila i gigafabrika baterijskih ćelija. U industrijskoj treći su svi poznati nemački autobrednovi, ali i kompanije poput Varte. U tekstu se navodi da američki proizvođač Tesla priprema proizvodnju od milion električnih automobila u Nemačkoj. Evropska unija je odobrila Evropski zakon o čipovima, plan subvencije od 43 milijarde evra za udvostručenje kapaciteta za proizvodnju čipova do 2030. godine, u pokušaju da sustigne Aziju i Sjedinjene Države nakon nestašice i visokih cena tokom pandemije Kovid-19 koje su izazvale haos za proizvođače automobila i mašina na kontinentu³⁴. Tajvanski TSMC otvara novo postrojenje u Drezdenu za koje je SR Nemačka opredelila 5 milijardi evra, ovaj poslovni potez predstavlja veoma važan indikator budućih akcija po pitanju kritičnih lanaca snabdevanja i mogućnost da se u Srbiji pozicionira čitava nova industrija upućena na proizvodnju električnih vozila.

---

³³ <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/evropa-se-okrece-sopstvenoj-proizvodnji-litijumskih-baterija/1809> pristup 16.8.2023.

³⁴ <https://www.reuters.com/technology/taiwan-chipmaker-tsmc-approves-38-bln-germany-factory-plan-2023-08-08/> pristup 16.8.2023.

Map 1: EV battery cell manufacturing projects in Europe

Source: Ifri, based on company announcements.

Pregledom postojećih postrojenja uviđamo da Srbija kasni za okolnim zemljama. Zaustavljanjem projekta eksploatacije litijuma zaustavlja se prilika da se Srbija pozicionira u jednoj potpuno novoj industriji vrednoj više stotina milijardi eura.

Geopolitika i geoeconomija se suštinski prepliću u pogledu dugoročno pozitivnih efekata celokupnog projekta. Konstatovali smo da se geopolitika i geoeconomija u slučaju Srbije pozitivno odražavaju na značaj i vrednost projekta litijuma dok sam izbor partnera predstavlja izbor između partnera koji će sa sobom doneti dugoročno isplative efekte kako u primarnim aktivnostima tako i sa stanovišta tehnološkog transfera i dugoročnih strateških ciljeva – članstvo u EU. Ako se žele stvoriti operativno i društveno robusni proizvodni ciklusi, oni će morati da budu ugrađeni u snažniju političku orijentaciju ka zapadnim vrednostima i odgovarajućim normama ponašanja, kako bi se preoblikovalo korporativno ponašanje (Maihold 2022).

Inicijative kompatibilne sa EU je neophodno podupreti celokupnim društvenim aktivnostima. Projekti vezani za strateške sirovine mogu dobiti status „strateškog projekta“ od strane EU komisije na šta se osvrće Član 5(1) Zakona o kritičnim retkim materijalima i utvrđuje kriterijume prema kojima će Evropska komisija određene rudarske projekte priznati kao strateške projekte, nakon prijave promotera projekta, i to:

- Da su značajni za doprinos sigurnosti snabdevanja EU SRM;
- Tehnički izvodljivi u razumnom vremenskom okviru, a očekivani obim proizvodnje projekta mora biti procenjen sa dovoljnim nivoom poverenja;
- Projekat se mora sprovoditi na održiv način, uključujući praćenje, prevenciju i minimiziranje uticaja na životnu sredinu, korišćenje društveno odgovornih praksi i transparentne poslovne prakse;
- Projekti unutar EU takođe moraju imati prekogranične koristi izvan države članice u kojoj se projekat nalazi, uključujući i nizvodne sektore; i
- Projekti na tržištima trećih zemalja u razvoju ili u ekonomijama u razvoju moraju biti obostrano korisni za EU i zemlju domaćina projekta.

Za slučaj Srbije, koja u ovom trenutku nije članica EU, od važnosti su tačka dva, tri i pet. Tačka dva ukazuje da je vremenska dinamika jedan od ključnih faktora kako bi projekat mogao da doživi svoj potpuni potencijal. Dok tačka tri i pet još jednom podvlače važnost ispunjenja evropskih ekoloških standarda što je garancija da projekat podzemnog rudnika „Jadar“ neće biti prepušten „profitno motivisanoj stihiji“ već celokupnoj zaštiti životne sredine. Za nas je važan zaključak da geopolitički izbor partnera nije tek usputna spoljnopolitička odluka iz klišeja „Istok ili Zapad“ već je pitanje izbora najvišeg nivoa ekoloških standarda. U svetu profita, dostupnost tržišta je jedina garancija primene i poštovanja propisanih uslova pa i onih koji se tiču životne sredine. Zakon o kritičnim retkim metalima treba da promoviše najviši nivo evropske zaštite životne sredine i društvenog standarda kada su u pitanju kritične sirovine koje se plasiraju na evropsko tržište bez obzira na njihovo poreklo u potpunoj saglasnosti sa pravilima STO³⁵.

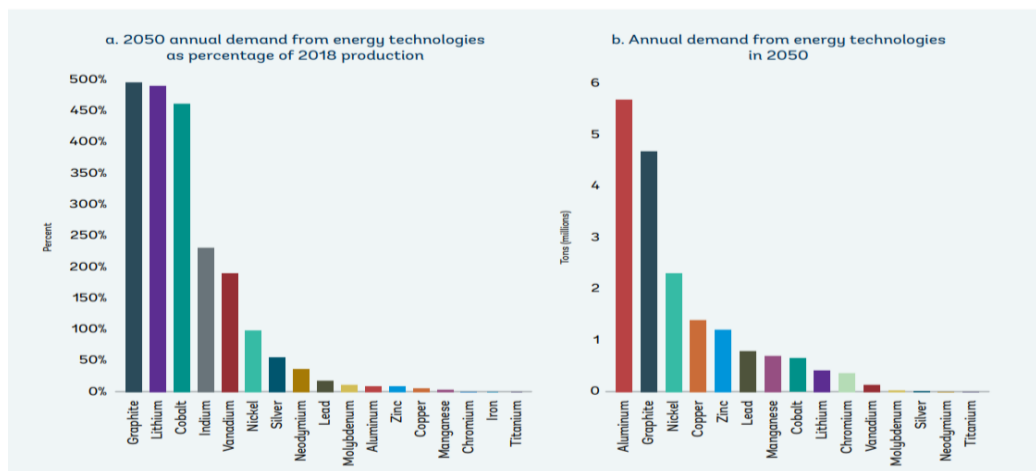
Geopolitičke okolnosti vezane za eksploatacija litijuma otvaraju nove mogućnosti za izgradnju tehnološkog partnerstva sa SAD i snažnije ekonomsko integrisanje unutar evroatlantske zajednice. U prilog ovoj tezi ide izjava državne sekretarke finansija SAD Žanet Yellen o favorizovanju prijateljskih lanaca snabdevanja u velikom broju zemalja od poverenja, kako bi mogli da nastavimo da bezbedno širimo pristup tržištu, smanjivši rizike za našu ekonomiju, kao i za naše trgovinske partnere od poverenja³⁶. Sjedinjene Države i

³⁵Franco – German Non-Paper on a Critical Raw Materials Act pristup 19.8.2023.

³⁶ <https://www.atlanticcouncil.org/news/transcripts/transcript-us-treasury-secretary-janet-yellen-on-the-next-steps-for-russia-sanctions-and-friend-shoring-supply-chains/> pristupljeno 19.8.2023.

ključne partnerske zemlje 2022. su najavile uspostavljanje Partnerstva za bezbednost minerala (MSP)³⁷, ambiciozne nove inicijative za jačanje ključnih lanaca snabdevanja mineralima. Ovo partnerstvo obuhvata EU.

Projektovana godišnja potražnja za mineralima samo u okviru 2DS od energetske tehnologije u 2050. godini, u poređenju sa nivoima proizvodnje iz 2018³⁸.

Prema izveštaju Svetske banke „Minerali za klimatsku akciju - mineralni intenzitet čiste energetske tranzicije“ prema grafikonu nas upućuje da proizvodnja grafita, litijuma i kobalta se može povećati za 500% do 2050.godine usled potražnje za čistim energetskim tehnologijama.

Pred našim očima odvijaju se potpuno nove postavke međunarodnih odnosa i partnerstava nastalih na ekonomskoj međuzavisnosti, tehnološkom razvoju i zaštiti lanaca snabdevanja.

Geopolitičko pozicioniranje Srbije u pitanju litijuma je više od ekonomije, više od rudarstva i profita. Trougao koji čini litijum u Jadru odnosi se na međunarodne odnose – strateška partnerstva, zatim na strateški cilj - članstvo u EU i ekonomsku moć zemlje. Geografska blizina srpskog litijuma skopčana sa kategorijom prijateljskih partnera nas upućuje da se projekat litijuma svrstava u strateške projekte EU, da je projekat pod stalnom eksternom revizijom usled rigoroznih standarda. Analiza Ergo Strategy Group sugeriše da bi vertikalna integracija ekosistema e-mobilnosti mogla da umnoži početne uticaje Projekta „Jadar“ koje se odnose na strane direktne investicije i nova radna mesta to na kreiranje više od 21.000 novih

³⁷ <https://www.state.gov/minerals-security-partnership/> pristup 19.8.2023.

³⁸ <https://pubdocs.worldbank.org/en/96171158887536384/Minerals-for-Climate-Action-The-Mineral-Intensity-of-the-Clean-Energy-Transition.pdf> pristupljeno 19.8.2023.

radnih mesta za visokostručni kadar i dobro plaćene poslove i 6.2 milijardi eura stranih direktnih investicija³⁹.

Projekat litijuma je dugoročan strateški projekat za transformaciju u 21. veku, poput motora sa unutrašnjim sagorevanjem, litijum danas predstavlja resurs za kojim svake godine raste sve veća potreba. Precizni i egzaktni podaci ukazuju na tržišne potrebe u trajanju od pola veka.

---

³⁹ Procena ekonomskog uticaja Projekta litijuma I borata „Jadar“, Izveštaj sačinila kompanija Ergo Strategy Group, Septembar 2023. <https://ergostrategygroup.com/wp-content/uploads/2023/08/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-SR.pdf> pristupljeno 18/9/2023

Informacioni rat protiv srpskog litijuma

Rudarstvo i društveni konflikti

Protesti protiv rudarske industrije i društveni konflikti predstavljaju konstantu savremenog ljudskog društva. Pod konfliktom se smatra interakcija dve ili više strana sa uočenim nekompatibilnim ciljevima, koji se međusobno angažuju kroz niz praksi, uključujući dijalog, ubedivanje, pregovore, arbitražu, pravne radnje, proteste, zastrašivanje i fizičko nasilje (Andrews, Elizalde, Le Billon, Reyes, Thomson (2017) Lokalne zajednice, lokalne inicijative, organizacije za zaštitu životne sredine, grupe za pritisak i aktivisti čine okosnicu i subjekte koji pokreću konflikte u centru ovih društvenih zbivanja. Često se između šire potrebe zajednice – države i lokalnih zajednica nalaze suprotstavljeni interesi. Takve primere možemo pronaći u slučaju izgradnje puteva i pruga, ova kritična infrastruktura predstavlja opštu dobrobit celokupne zajednice. Auto-put koji spaja jedan kraj zemlje sa drugim predstavlja korist za ekonomsku aktivnost, bolja povezanost ljudi pozitivno utiče na celokupan razvoj određenog regiona ili kraja. Povezanost i saobraćajna infrastruktura su standard savremenog života. Na tom putu ka napretku može doći do konflikta interesa između potrebe šire društvene zajednice koju predstavlja država i lokalnog stanovništva čija se imanja nalaze na predviđenoj trasi kojom će ići auto-put. Država, čija je uloga da pomiri i zaštiti različite interese u određenom društvu, nastoji da zadovolji individualne i kolektivne potrebe. Najčešći oblik kompromisa između individualnih potreba zadovoljava se u procesu planiranja koje ima za cilj da identifikuje i eliminiše rizike kako individualne potrebe i imovina ne bi bili ugroženi. Mehanizam koji primenjuju savremene države sastoji se u pravičnoj nadoknadi tj. obeštećenju pojedinaca odnosno domaćinstava čiji objekti za život u vidu domaćinstava moraju biti izmešteni kako bi se ostvario veći interes celokupnog društva. Taj proces se naziva ekspropijacijom i primenjuje u svim onim situacijama kada nije moguće na drugačiji način implementirati određene aktivnosti koje su od opšte koristi poput izgradnje gasovoda, auto-puta, vodenih akumulacija, aerodroma i rudnika. Primer ekspropijacije usled proširenja kopova aktivnih rudnika je aktivnost koja se na našim prostorima odvija skoro 100 godina. Masovna izgradnja prvih auto-puteva bila je prvi dodir sa napuštanjem „ognjišta“ za rad dobrobiti cele zajednice. Ekspropijacija nije uvek standard, postoje primeri kada su pojedine države administrativnim merama komunističkog Politbiroa „preseljavale“ čitave gradove i na stotine hiljada stanovnika iz njihovih domova. Najznačajniji primeri su bili u

SSSR-u i NR Kini. Ni afričke države nisu uvek sklone da uvažavaju interes lokalnih zajednica, i često od odnosa snage i moći zavisi zaštita prava lokalne zajednice i nije predmet pravnog uređenja.

Društveni konflikti povezani sa rudarskom industrijom svoje pokretače imaju u različitim uzrocima koji su povezani sa samom lokacijom rudnika. Glavni pokretači i uzroci konflikta usled rudnika su često različiti od slučaja do slučaja i svaki zahteva dubinsku analizu. Razumevanje pokretača konflikta eliminiše se pravičnom nadoknadom, revizijom projekta, dijalogom sa lokalnom zajednicom, zakonskim postupkom pribavljanja potrebnih dozvola. Jedan od glavni pokretača konflikta može biti i primena fizičkog nasilja. Kada je reč o uzrocima oni su u većini slučajeva povezani sa zahtevima koji se odnose na objektivne i subjektivne percepcije rizika koji se povezuju sa rudnicima. Rudarske aktivnosti često dovode do ekoloških problema, kao što je uništavanje staništa divljih životinja i zagađivanje vode i zemljišnih resursa, kao i do raznih socioekonomskih problema, kao što su negativni uticaji na život u poljoprivredi, društvenu koheziju, istorijska i kulturna uverenja i asimetričnu raspodelu prihoda od minerala i rizike (Franks, 2009). U cilju izbegavanja nabrojanih opasnosti koje se povezuju sa rudarstvom 19.veka država poseduje čitav niz zaštitnih mehanizama – izdavanje dozvola kojima štiti prava lokalnih zajednica i životne sredine.

Kao što smo videli u prethodnom poglavlju ekološki standardi su postali nadnacionalna kategorija, a uslovljenost dostupnosti tržišta zasniva se na poštovanju najviših ekoloških standarda⁴⁰. Ipak, nemoguće je da bilo koja rudarska kompanija u potpunosti eliminiše ili upravlja sukobima sa zajednicama, jer njihovo poslovanje stvara ekološka i socioekonomska pitanja (Humphreys, 2000).

Uzroci konflikta su često psihološke prirode i ukorenjeni su u uverenjima da rudarske kompanije ostvaruju visoke profite na štetu lokalne zajednice i države domaćina. Drugi uzrok leži u paradoksalnoj manipulaciji koja poziva na zaštitu resursa od eksploatacije kao vid očuvanja „nacionalnog bogatstva“. Sve ovo samo po sebi je kontradiktorno iz razloga što resursi koji se ne stave u funkciju ne predstavljaju nikakav vid profita za one koji ih „čuvaju“. Zabrinutost za negativne posledice po životnu sredinu predstavlja objektivnu brigu koju je potrebno razrešiti unutar institucionalnih i zakonskih procedura kako bi se postigla objektivna zaštita interesa i njihovo ostvarenje. Osnovni problem koji prati fenomen društvenih

---

⁴⁰ <https://erma.eu/eu-policy/> pristup 19.8.2023.

konflikata povezanih sa rudarstvom leži u tome što se njihovo razrešenje zasniva na vaninstitucionalnom i nezakonitom delovanju i to kroz vođenje informacione operacije plasmanom dezinformacija, laži i manipulacija, fizičkim sukobljavanjem, izvođenjem diverzija i sabotaza. Korišćenje zakonskih okvira za suprotstavljanje projektima u oblasti rudarstva predstavlja najpoželjniji oblik ovog društvenog konflikta koji garantuje transparentnost, široko uključenje stručnih organizacija i pojedinaca, objektivno sagledavanje koristi i štete, pravo na istinito informisanje građana. U slučaju korišćenja zakonskih procedura izbegava se da javnost bude dovedena u zabludu, a lokalne zajednice, kao i sama država, imaju mogućnost da u profesionalnoj atmosferi donesu svoje odluke. Država ih donosi kroz izdavanje potrebnih eksploatacionih dozvola čiju primenu je dužna da nadzire, dok javnost daje „saglasnost“ za akciju. Međutim, uticaji klimatskih promena razlikuju se od regiona do regiona, čineći tako pojedince ranjivijim prema njihovoj nacionalnosti, društvenoj klasi, blizini i zavisnosti od prirodnih područja (videti Thornton et al., 2014). Ova pojava je usloвила pojavu jednog destruktivnog oblika ponašanja koji nazivamo eko-populizam. Populizam kao politički, društveni, ekonomski i kulturni fenomen koji ima za cilj privlačenje podrške naroda kroz stalno prizivanje narodnog suvereniteta, kao i kroz izgradnju dihotomije između dve različite grupe: oni protiv nas (Laclau, 2005). Najjednostavnije rečeno populizam je usko centrični pristup koje svoje uporište zasniva na eksploataciji popularnog, široko rasprostranjenog, unapred formiranog obrasca mišljenja koji je već ukorenjen, pridodajući mu nove narative, i često rezultuje u stvaranju suprotstavljenih društvenih odnosa „mi i oni“. Dakle, populizam predstavlja oblik društvenog delovanja koje se oslanja na upotrebu simplifikacije stvarnosti, mitomaniju, dezinformacije, kolektivnu paranoju uz obavezan oslonac na široko rasprostranjene obrasce mišljenja. Populizam odlikuje odbacivanje naučnih objašnjenja i saznanja. Upravo na primeru podzemnog rudnika „Jadar“ imamo dominantno odbacivanje naučnih i tehnoloških saznanja u korist nestručnih zaključaka koji se uzimaju kao jedini moralno ispravni. Dolazimo na teren fenomena ekološkog populizma. Oksfordski rečnik navodi alternativni naziv za eko populiste – BANANA (*build absolutely nothing anywhere near anything*), u prevodu na srpski akronim BANANA se prevodi “ne graditi apsolutno ništa nigde blizu nečega”.

Nažalost u Srbiji se po pitanju projekta „Jadar“ dogodilo sve ono što se može opisati kao ekološki populizam. Debata o litijumu je oteta od strane malog broja ljudi koji je mobilisao negativna osećanja naših građana plasmanom dezinformacija i upotrebom nasilja. Projekat „Jadar“ nije imao svoju šansu da se predstavi javnosti i lokalnoj zajednici. Projekat nije

stigao da shodno javnoj zakonskoj proceduri prezentuje Studiju procene uticaja na životnu sredinu kada je koordinirano napadnut o čemu će biti reči u narednim poglavljima.

Operacija „Litijum“ udar na stratešku bezbednost Srbije

Aktivnosti protiv podzemnog rudnika „Jadar“ okvalifikovane su kao svojevrsno hibridno dejstvo protiv ekonomske bezbednosti zemlje. Ukoliko bismo želeli da govorimo političkim jezikom rekli bismo da je operacija protiv litijuma operacija protiv budućnosti Srbije. Kao i svaka operacija i „Litijum“ ima svoje karakteristike, metod, sredstva, nosioce i ciljeve.

Metod operacije „Litijum“ smatramo hibridnim dejstvom jer obuhvata sinergetsko dejstvo u jedinstvu plasmana dezinformacija i izazivanjem nemira i nereda. Upotreba raznovrsnih resursa, formiranje grupa za pritisak, proliferacija kreatora mišljenja i uticaj na donošenje državnih odluka idu u prilog tvrdnje da je reč o planski izvedenom hibridnom dejstvu na Srbiju, a ne na zainteresovanu multinacionalnu korporaciju rudarsku kompaniju „Rio Tinto“ kako se to često pogrešno predstavlja. Savršeni miks nedovoljne informisanosti, nedovoljnog znanja i organizovane antikampanje stvorio je referendumsku atmosferu duboko isprepletanu sa političkom dinamikom.

Pitanje eksploatacije litijuma u Srbiji umesto da se fokusira na tehnološki napredak države, uvećanje nacionalnog bogatstva i kreiranje novih radnih mesta postala je zabranjena i politički nepopularna tema koja je polarizovala naše društvo.

Vojska SAD definiše hibridni rat kao konflikt u sivoj zoni kao akciju koja teži ostvarenju prednosti bez provociranja konvencionalnog vojnog odgovora (Deibert, Rohozinski, Crete Nishihata, 2012). Slučaj opstrukcije projekta „Jadar“ doveo je do zaustavljanja Srbije čime je neka druga strana ostvarila prednost, a sticanje prednosti jeste jedan od ciljeva hibridnog dejstva.

Usled složenosti razumevanja eksploatacije litijuma i dovođenja u vezu sa strateškom bezbednošću države koristićemo se definicijom hibridnog dejstva kao planskog, organizovanog, unapred pripremljenog, koordinisanog, ekonomičnog delovanja državnih aktera protiv civilnog stanovništva, institucija i interesa suverenih država, uz sastavnu upotrebu principa vojne taktike i obaveštajnog rada, u prvom redu subverzivnog delovanja sa konačnim ciljem paralisanja društva, državnog sistema sračunatog u prinudi radi ostvarenja određenih ustupaka i željenog postupanja države u celini (Životić, Obradović 2021).

Evropski centar izuzetnosti za suprotstavljanje hibridnim pretnjama⁴¹ (Hybrid CoE) definiše hibridne pretnje kao akciju koju sprovode državni ili nedržavni akteri, čiji je cilj da potkopaju ili naškode meti utičući na njeno donošenje odluka na lokalnom, regionalnom, državnom ili institucionalnom nivou. Hibridne pretnje u velikoj meri se oslanjaju na primenu dezinformacija kao pokretača određenih promena u državi meti napada (Obradović, 2022).

Rudarstvo i rudarske kompanije često se nalaze na meti dezinformacija, manipulacija i lažnih optužbi. Fenomenološko razumevanje ovog procesa najjednostavnije je objasniti kroz aktivnosti širenja glasina i tračeva. Da li se radilo o dezinformacijama, manipulacijama ili lažima sa stanovišta negativnog dejstva nije toliko važno za samo ispoljavanje negativnih posledica, dok za potrebe ove studije je od suštinskog značaja razumevanje razlike između ova tri pojma, kao i dublje sagledavanje i dokazivanje primene jedne od navedenih kategorija. Postavimo stvar jednostavnije. Ako bi osoba B oklevetala osobu C to bi se odrazilo na ugled osobe B i moguće posledice po osobu C. U slučaju strateški važnih projekata od značaja za nacionalnu bezbednost svaka takva akcija se smatra operacijom uticaja protiv nacionalnih interesa i vrednosti. U prethodnom delu teksta kroz sveobuhvatno sagledavanje stanja globalnih međunarodnih odnosa, protivurečnosti, potreba i akcija dokazali smo da je projekat „Jadar“ od strateške važnosti za Srbiju što nam daje istraživački kapacitet da sagledamo sa čime je sve ovaj strateški projekat bio suočen i opstruisan.

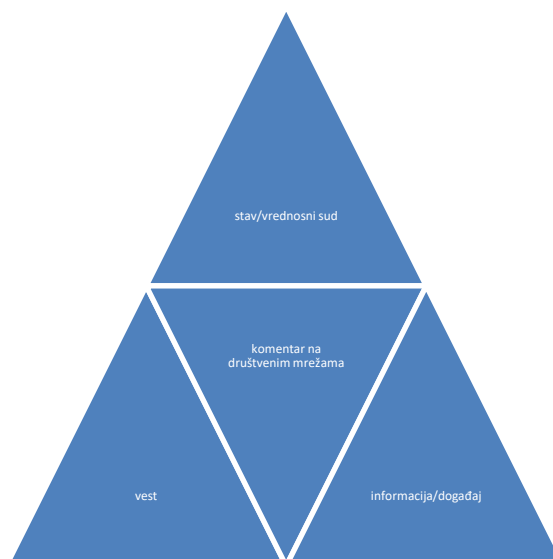
Dezinformacija je netačna informacija koja se ciljano širi. Često se smatra namernim obmanjivanjem kroz plasiranje obmanjujućih narativa, činjenica ili jednostavno propagande. *Dezinformacija* predstavlja svesnu aktivnost vođenu određenim ciljem, često je prati koordinacija, organizacija kao i selekcija i priprema određenih materijala koji se nastoje plasirati u javnost ili među određenu ciljnu grupu kako bi se postiglo željeno ponašanje. Obmanjujuća informacija (*misinformation*) predstavlja širenje lažne informacije bez namere da se izvrši obmana. Primer obmanjujućih informacija može biti saopštavanje nepotputnih informacija u pogledu vremenske prognoze iz razloga što niste dobro čuli objavu na vestima. Sa druge strane obmanjujuća informacija može biti nenamerno širenje lažnih vesti za koje subjekt ni ne zna da su lažne ili nema dovoljno znanja da bi ih okvalifikovao kao lažne. Enciklopedija filozofije Standford Univerziteta manipulaciju definiše kao formu uticaja koja nije ni prinuda ni racionalno ubeđivanje, obično se smatra da izraz „manipulacija“ uključuje element moralnog neodobravanja. Primeri takvih aktivnosti najčešće se pronalaze na

---

⁴¹ <https://www.hybridcoe.fi>

društvenim mrežama prilikom širenja određenih sadržaja koje korisnik smatra interesantnim, veruje u njih i ima nameru da ih podeli sa svojim pratiocima a da pri tom nema svest da se radi o neistinitom sadržaju. *Laž ili lažni sadržaj* predstavlja tvrdnju, informaciju ili zaključak koji nije tačan. *Propagandom* možemo smatrati aktivnost u cilju predstavljanja nekoga ili nečega dobrim ili lošim, ta aktivnost može obuhvatati istinite informacija ali i dezinformacije.

Rudarska industrija nalazi se na meti anti-kampanje u prvom redu zbog činjenice da usled intenzivnog industrijskog procesa dolazi do promene pejzaža lokaliteta gde se aktivnost odvija. Imamo obrazac mišljenja većine populacije da je rudarstvo „prljav“, štetan i opasan posao koji trajno menja karakteristike životne sredine i za sobom ostavlja pustoš. Ovakva predstava o rudarstvu formirana je na osnovu popularne kulture pre svega kinematografije i iskustva operacije rudnika zasnovanih na tehnologijama 19. i 20. Veka. Dublje znanje o rudarstvu i različitim tipova rudnika prosečan građanin ne poseduje. Vrednosni sud o rudarskim kompanijama u najvećem broju slučajeva karakteriše uverenje da se radi o nezajažljivim i pohlepnim entitetima koji su zainteresovani samo za profit. U takvom jednom ambijentu koji karakteriše pristrasnost potvrđivanja u okviru duboke polarizacije društva i upliva dnevno političkih narativa mnogo je lakše plasirati negativne, neproverene i lažne informacije u odnosu na istinite i proverene zaključke. Nedostatak specifičnog znanja iz oblasti geologije, rudarstva i životne sredine predstavlja manjak otpornosti kod građana na negativne kampanje. Kao i u većini drugih slučajeva plasiranje dezinformacija zasniva se na nedostatku znanja ili nemogućnosti provere činjenica od strane ciljne grupe.

Šematski prikaz nastoji da pokaže proces formiranja stavova odnosno, vrednosnih sudova. Ovaj proces je utoliko složeniji što u današnje vreme svaki pojedinac „za dva klika“ može

postati ekspert i poznavalac rudarstva i ekologije. Dovoljno je da formira nalog na nekoj od društvenih mreža i da počne da širi sadržaj o kome ne zna ništa ili sa namerom nastoji da zavede javno mnjenje. U skorijoj istoriji sličnih protesta možemo se podsetiti „svetog Hrasta“ zbog koga je zaustavljena izgradnja autoputa. Kasnije se saznalo da je taj hrast običan stari hrast zbog koga je na neko vreme zaustavljena izgradnja auto-puta. Primer „valjevske Gračanice“ je primer koji je mobilisao lokalno stanovništvo i grupe ekstremista za sprečavanje izgradnje akumulacije. Ove grupe su napadale i kvarile građevinske mašine. Kasnije se ispostavilo da su u oba primera učestvovala grupe koje su sklone promocijama teorija zavera. Projekat litijuma je napadnut od strane populista koji su na ovoj temi sebi obezbedili prelazak izbornog cenzusa. Širi front protivnika rudnika upotrebljava dezinformacije, manipulacije i javne akcije.

Većina građana nije bila upoznata sa operacijama na projektu „Jadar“ dok nije otpočela prva akcija ispoljavanja javnog nezadovoljstva 2020.godine. Od tog trenutka ovim projektom se više nije bavila struka u okviru institucija već javnost koja je usled polarizacije pretvorena u „Pilatovu publiku“.

Operacije uticaja kao multidimenzionalni bezbednosni rizik i izazov zahtevaju višeslojne odgovore. Na osnovu svega iznetog ukoliko razumemo ovaj fenomen, modalitete suprotstavljanja možemo podeliti u nekoliko kategorija:

- Politički modalitet
- Bezbednosni
- Tehnički
- Edukativni

Neki od načelnih principa za suprotstavljanje operacijama uticaja kako bi se izbegao fenomen „Pilatove publike“ su:

- Identifikuj
- Razobličići
- Onemogućići
- Edukuj

Projekat koji nije dobio šansu?

Sam projekat eksploatacije litijuma je ugaoni kamen razvijanja strateške bezbednosti u kontekstu strateških lanaca snabdevanja, neotuđivi deo te postavke i preduslov tehnološke transformacije Srbije. Sam projekat je od početka napadnut na osnovama apokaliptično-konspirološke argumentacije. Analizom sadržaja koji obuhvata javne nastupe – intervjue i govore, audio-vizuelne materijale, objave i diskurse u koje se stavlja projekat dolazimo do zaključka o ukrštanju različitih motivacija za delovanje. Tehnika koja se koristi je vrlo šarolika, imamo plasman dezinformacija u vidu tvrdnji, performansa, protesta i nemira.

Sama propagandna osnova zasniva se na negativnoj predstavi projekta kroz narativ o uništenju „desetine hiljada hektara“. Snažan emotivni naboj deluje kao dodatni pojačivač plasiranih dezinformacija.

Propagandna osnova sadrži deliče afirmativne kampanje ratarske proizvodnje koja se često preuveličava kroz narativ „o milijardama evra prihoda“ ukoliko bi se na prostoru rudnika započela poljoprivredna proizvodnja. Negativna i pozitivna (kandidovanje alternativnih rešenja) kampanja sadrži činjenično i naučno neutemeljene zaključke usmerene na kreiranje uverenja o postojanju neposredne egzistencijalne pretnje po stanovnike lokalne zajednice ali i šire populacije. Teorije zavere uvek sadrže element pretnje tako da su navodni ciljevi zaverenika štetni ili varljivi (Hofstadter, 1966) Kroz analizu sadržaja najdominantnijih narativa dolazimo do identifikacije psihološkog pojma koji nazivamo „teorija zavere“. Teorije zavere su sveprisutne među članovima modernih i tradicionalnih društava (West & Sanders, 2003). Jedna od popularnih teorija zavera koje prati projekat litijuma je širenje uverenja da multinacionalne korporacije formiraju „zavereničke“ grupe od interesa putem kojih će „porobiti“ ili „prinuditi“ određeno društvo na pokornost. Tako je projekat podzemnog rudnika „Jadar“ pratila optužba o „kupovini“ pojedinaca, institucija i fakulteta kako bi se ostvarili „zli“ ciljevi multinacionalnih korporacija. Ovaj narativ se naslanja na ukorenjenu predstavu o „domaćim izdajnicima i stranim plaćenicima“ koji su se zaverili protiv ostatka građana. Ovakve predstave se mogu svrstati u dezinformacije i teorije zavere na osnovu uvida u javno dostupne informacije svako može saznati da se ne radi ni o kakvim višemilionskim donacijama odnosno potkupljivanju pojedinaca. Ovakva dezinformacija je veoma opasna iz razloga što pogrešno predstavlja uobičajenu svetsku poslovnu praksu kao što je pružanje

stručnih usluga i prodaja nepokretnosti čime se stvara zatrovana atmosfera u jednoj lokalnoj zajednici. Oni koji smatraju da su napravili dobar poslovni potez označavaju se kao „izdajnici“ i „plaćenici“ od strane onih koji nastoje da uspostave monopol na moralno pravo na odluku da li neko želi da proda svoju imovinu ili ne želi. U drugom redu radi se na aktivnoj diskreditaciji stručnih pojedinaca i institucija čiji je posao da u skladu sa zakonskim procedurama i propisanim standardima rade na implementaciji projekta. Na samom početku se odbacuje nauka kao merodavna, struka kao jedina koja ima dovoljno znanja i veština da može da saopšti svoje zaključke. Naučno zasnovani metodi se degradiraju kandidovanjem nestručnih interpretacija. Na više mesta se obesmišljava i samo postojanje propisanih standarda, dok paušalne i skandalozne prognoze u punom kapacitetu preuveličavanja otimaju stručnu debatu.

Na ovom mestu imamo i karakteristike „mesijanske“ uloge pojedinaca ili interesnih grupa koje smatraju da samo njima pripada ekskluzivitet prava na odlučivanje u pogledu društveno-ekonomskog razvoja cele zajednice. Takvi pojedinci i grupe su u stanju da kreiraju stanje „mi ili oni“ čime kroz proizvodnju konfliktne atmosfere nastoje da se nametnu kao konačni moralni i faktički arbitri po određenim pitanjima koji idu toliko daleko da sebi pripisuju apsolutni atribut državnih ovlašćenja. To vidimo u formi narativa „Mi smo odlučili“, „Mi ne damo“, „svi se slažu da neće biti projekta“ i slično. Karakteristično je da oni koji se protive projektu nisu sproveli ni jedno metodološki ispravno i naučno zasnovano rešenje već umesto toga nude paušalne analogije izvan konteksta i vremena. Rudarstvo 21. veka porede sa rudarstvom 19. veka kao da se tehnologija i sam proces u prethodnih sto godina nije promenio. Zaboravlja se da od 19. veka do 21. su usvojeni mnogi standardi čije postojanje ima svrhu da uskladi ekonomske, ekološke i egzistencijalne standarde. Na ovakav način se suspenduje zakonodavstvo i institucionalnost tekovina 20.veka. Teorije zavere su objašnjenja koja obično zadovoljavaju dva uslova: (i) kriterijum sukoba, tj. objašnjenje je teorija zavere samo ako je u suprotnosti sa primljenim objašnjenjem istog događaja, i (ii) zaverom kao kriterijumom, tj. objašnjenje je teorija zavere samo ako se odnosi na zaveru ili zaplet (Raikka 2018). Pod ove kriterijume možemo podvesti celokupan proces odlučivanja i javne rasprave koja je pratila projekat „Jadar“.

Parcijalno uzimanje činjenica i kreiranje zaključaka suprotnih u odnosu na postojeće činjenice je jedan od najdominatnijih narativa. Imamo primer javno iznetih tvrdnji o rudarskim akcidentima koji su se dogodili u potpuno drugim prostorno-vremenskim i poslovnim okvirima što nema apsolutno nikakve zajedničke veze sa projektom podzemnog

rudnika „Jadar“, činjenica je da će projekat generisati **čvrst otpad**. Tipična godišnja količina industrijskog otpada u formi filter pogača je predviđena do 1,1 miliona tona godišnje **suve materije**, što iznosi približno do 1,4 miliona tona sa predviđenim stepenom vlage u filter pogači⁴². Procenjuje se da bi rudnik tokom svog životnog veka proizveo 57 miliona tona otpada⁴³. Dakle, nema ni govora o nekoj divljoj vodenoj površini punoj nusproizvoda iz rudnika koja bi se izlivala nekontrolisano. Pitanje „vode“ je još jedno od visokoemotivnih narativa koji su skopčani sa „opstankom“ i opasnošću od uništenja vodnih resursa. Peticija⁴⁴ političke organizacije „Kreni-promeni“ navodi sledeće „Odbijamo da dozvolimo trovanje vode“. Iznose navode da proces razdvajanja hemijski stabilnog litijuma od jaradita uključuje upotrebu koncentrovane sumporne kiseline. Proces bi se odvijao na 20 km od Drine i koristio bi 300 kubnih metara vode svakog sata, dok bi se zagađena voda vraćala u reku Jadar. Izlivanje neizbežno zagađene vode, kao i podzemni tokovi vode u prisustvu arsena, žive i olova, kontaminirali bi čitave rečne slivove i nastavili put preko Jadra u Drinu i Savu, zagađujući ne samo Srbiju već i druge zemlje.“ 300 kubnih metara svakog sata znači 7.200.000 litara dnevno (za 24h) što je apsolutno nerealno u odnosu na kapacitete postrojenja. Zapravo kada se govori o projektu svako može pronaći dokument pod nazivom „ODGOVORI NA PITANJA O PROJEKTU JADAR / INFORMACIONA BROŠURA / FEBRUAR 2021“ i odgovor o planiranom mestu ispusta prečišćenijh otpadnih voda u blizini rudnika na reci Jadar. Maksimalna dnevna količina otpadnih voda koja se može ispustiti je procenjena na oko 2000 m³/dan (23 litara/sekundi) i to tokom zimskog perioda, i nešto niža vrednost tokom leta što nije ni približno navedenim brojkama iz peticije, a peticija takođe zanemaruje činjenicu da će biti izgrađeno postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda u vrednosti od 40 miliona dolara. Kada nastavimo sa čitanjem peticije nailazimo i na sledeće upozorenje i tvrdnju : „Odbijamo da dozvolimo trovanje vazduha. Tretman agresivnim kiselinama proizvodi otrovne gasove koji se mogu širiti u radijusu od preko deset kilometara i koji će nagrizati kožu i pluća ljudi i životinja.“ Suprotno tvrdnjama pokretača peticiji do sada je poznata tehnologija scrubber-a⁴⁵ koja se pokazala da na temperaturama ispod 400 stepeni celzijusa efikasno utiče na sprečavanje emisije štetnih gasova. Infromaciona brošura iz 2021⁴⁶. „Odgovori na pitanja o projektu „Jadar“ pruža vrlo precizna i naučno proverljiva

---

⁴² ODGOVORI NA PITANJA O PROJEKTU JADAR / INFORMACIONA BROŠURA / FEBRUAR 2021.

⁴³ <https://riotintosrbia.com/mediji/pitanja-i-odgovori/> pristup 25.8.2023

⁴⁴ <https://peticije.kreni-promeni.org/petitions/stop-rudniku-litijuma-rio-tinto-mars-sa-drine> pristup 25.8.2023

⁴⁵ <https://core.ac.uk/download/pdf/322348749.pdf>

objašnjenja : “Proces rastvaranja se odvija na temperaturi ispod 100 °C, dakle ispod temperature tačke ključanja vode, i znatno ispod tačke ključanja koncentrovane sumporne kiseline – iz kog razloga se ne stvara zasićena vodena para koja sadrži tragove sumporne kiseline. To znači da pri predviđenim uslovima rada, otpadni gasovi pri skladištenju kao i iz procesa rastvaranja su već manji od graničnih vrednosti propisanih zakonima zaštite životne sredine. Može se reći da nema isparavanja, što je potvrđeno i pilot testiranjima i brojnim proverama sigurnosti i higijene u radnoj okolini. Radi pojašnjenja, isparavanje, odnosno ključanje koncentrovane sumporne kiseline, se dešava pri temperaturi od oko 330 °C, dok se ispod 100 °C stepeni koncentrovana sumporna kiselina smatra stabilnom. Stoga u dizajniranim uslovima u procesnom postrojenju Jadar dolazi do ekstremno male evaporacije (sumporne kiseline i vodoniksulfida) koje se manifestuje u obliku beznačajnih količina kiselinske magle.“ Sledeći dokument koji je javno dostupan nosi naziv „Upravljanje kvalitetom vazduha“ u kome se dodatno precizira, opet naučno proverljiva stvar, sledeće : „Da bi se proizveo litijum, jadarit bi se rastvarao upotrebom sumporne kiseline na 90°C, što je znatno ispod tačke ključanja sumporne kiseline (250°C), kao i ispod tačke ključanja vode (100°C). Zbog toga, gas koji bi se proizvodio tokom ovog procesa prvenstveno bi sadržao ugljen dioksid i vodu. Nakon hemijskih reakcija prerade rude ne bi bilo prisustva sumporne kiseline ni u jednom od otpadnih tokova ili ostataka koji nastaju tokom procesa. Sve emisije koje bi se proizvele tokom procesa bi bile ispod granice koja je propisana zakonima Republike Srbije i Evropske Unije – čak i pre ulaska u sistem za filtriranje“. Značaj brzog i jednostavnog metoda za merenje efikasnosti uklanjanja čestica je očigledan za upotrebu i procenu mokrih perača. Usvojena je tehnika filtracije za prikupljanje ulaznih i izlaznih koncentracija čestica. Uzorci su sakupljeni istovremeno sa filter papirom od staklenih vlakana, koji se koristi za izračunavanje efikasnosti prečišćavanja mokrog skrubera, kao što je venturijev skruber⁴⁷. Kao što vidimo tehnologija preciscavanja otpadnih gasova nije ni nova ni eksperimentalna već uveliko primenjiva u praksi sa hiljadama napisanih naučnih radova. Cilj ove analize nije naučno-tehnološko sporenje već konstatacija da projekat nije ni dobio priliku da realizuje potrebne studije.

Obim prostornog plana nije jednak površini rudnika i ne mora biti istovetan iz razloga što država dugoročno uređuje određeno područje sa svim pratećim potencijalima, a kroz plan detaljne regulacije određuje se posebno područje namenjeno rudniku. Sa tim u vezi nije ispravna teza da rudnik zauzima 2030 hektara ili 20.000 hektara. Dezinformacija koju su širili

---

⁴⁷ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301932221001427> pristupljeno 19.8.2023.

aktivisti je 10 do 100 puta veća nego li realna površina. Ponovo imamo javno dostupnu i transparentnu informaciju da centralna zona podzemnog rudnika „Jadar“ obuhvata 220ha⁴⁸. Radi se o dostupnoj, proverljivoj informaciji koja je u potpunosti proverljiva.

Pored laičke javnosti u kompletno negiranje tehničkih i naučnih dostignuća uključilo se i ono što možemo nazvati akademskom javnošću. Bez uvažavanja činjenica da su u svetu dostupne tehnologije za održivo rudarstvo kao i temelje normativnog uređenja kontrole načina eksploatacije. Imamo intervjue pojedinaca iz akademske zajednice, koji se uzimaju kao teorijski osnov za ovaj društveni konflikt, gde se javno iznose tehnička rešenja projekta koja zapravo ne čine stvarno tehničko rešenje niti je završena procedura rada na studijama i idejnim rešenjima koja bi dala precizan opis svih tehnoloških procesa. Deskriptivno se licitira sa visokim temperaturama i sumpornim kiselinama suprotno objavljenim informacija koje je pružio predlagač projekta. Nije jasna motivacija za iznošenje zaključaka i „tehničkih rešenja“ koji nigde nisu navedeni, a naročito treba da nas brine da se takvi zaključci iznose bez prethodno urađenih naučnih istraživanja, merenja ili elaborata koji bi trebalo da predstavljaju osnov za diskusiju po ovako važnim pitanjima. Kada se govori o rudarstvu gubi se iz vida da je svaki rudnik u velikoj meri jedinstven sa stanovišta geologije, regulative (različiti nacionalni i nadnacionalni okviri), dostupnosti tehnolgije i na koncu samog rešenja. U rudarstvu se ne mogu linearno iznositi zaključci generalne prirode. Generalizacija kao metod je jedna od najdelotvornijih tehnika manipulacije. Upotrebom ove tehnike nema oblasti društvenog života koja se može dovesti do apsurd. Ukoliko primenimo metod generalizacije sa lakoćom možemo voditi kampanju protiv avio saobraćaja i tvrditi da zbog avio nesreća koje su se dogodile u prošlosti treba zabraniti ovaj vid saobraćaja, a da prethodno od primaocima poruka prećutimo sva naučna-tehnička rešenja koja su primenja u cilju bezbednosti aviosaobraćaja. Dakle oni koji vode kampanju protiv rudnika vode je putem logičkog metoda dedukcije, umesto ako su im namere poštene da to rade indukcijom. Induktivnim metodom bi se skupile sve relevantne činjenice koje bi kasnije dovele do zaključaka.

Tvrđnje koje se iznose u vidu „apsolutnih istina“ su u prvom redu nespojive sa uslovima za pristup tržištu EU, a koje je geografski i ekonomski najprofitabilnije, ukoliko bi proizvodnja bila zasnovana na devastaciji ljudi i okoline. Regulativa pod nazivom „Savez za baterije“

---

⁴⁸ <https://riotintoserbia.com/projekat-jadar/nedoumice-i-cinjenice/> pristupljeno 19.8.2023.

EU⁴⁹ vrlo precizno određuje kategoriju održive proizvodnje komponentni za zelenu tranziciju i sertifikaciju u vidu „pasoša za baterije“, a sve u cilju nadzora kompletnog procesa proizvodnje kako bi se izbeglo postupanje suprotno globalnim interesima i proklamovanim politikama. Sa druge strane samo postrojenje projekta Jadar celokupan proces zasniva na temperaturi ispod 100 stepeni celzijusa a što je vrlo proverljiv i poznati hemijski proces za rudu jadarita i ne bi trebalo da predstavlja predmet sporenja unutar struke.

Analizom sadržaja vidimo da se u pitanje dovode vrlo jasni i propisani parametri EU za kupovinu baterija, te i tehnološka rešenja 21. veka. U spektru generalizacije od strane akademske zajednice dolazi do iskazivanja elementarnog neznanja samih tehničkih procesa kroz tvrdnje da su istražne bušotine „zatrovale reku Jadar sa okolinom“. Istraživanjem relevantnih izvora i literature ne pronalazimo ni jedan kredibilan izvor za takvu tvrdnju, a pojedinci koji sa pozicije naučnika istupaju u javnosti ne služe se naučnim alatima kao što su referentna i preduzeta istraživanja, uzorkovanje u određenom vremenskom periodu sa primenjenom propisanom naučnom i stručnom metodologijom. Nikakvih relevantnih istraživanja nema dok primalac informacija dobija vrlo „precizan“ podatak da se usled istražnih bušotina negativne posledice osećaju i na „20 km“, koja je merna stanica to registrovala prema kojoj metodologije nije saopšteno. Nakon takvih tvrdnji jedino što je zaista „zatrovano“ je javni prostor.

Laička javnost se aktivno plaši „koncetrovanima kiselina i tehnološkim procesima“ koji nisu novost u Srbiji. Istovremeno u Srbiji ima registrovanih 62 Seveso postrojenja prema registru Ministarstva ekologije⁵⁰. Primenom Seveso direktiva⁵¹ u fazi izrade Prethodne studije izvodljivosti, tim Projekta „Jadar“ je bio u mogućnosti da unapredi tehnička rešenja, kao i da smanji količinu opasnih supstanci potrebnih za buduće operacije. Konačno, „Jadar“ je klasifikovan kao Seveso postrojenje nižeg reda⁵². Zaključujemo da Seveso postrojenja nisu rizik koji se može izbeći zabranom njihovog funkcionisanja, samo u EU je aktivno 12.000 tako klasifikovanih postrojenja⁵³. Iz razloga upravljanja rizikom koji predstavlja odnos koristi i štetnosti je uspostavljena Seveso direktiva da se na naučenim lekcijama spreče štetni

---

⁴⁹ https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/batteries_en

⁵⁰ https://www.ekologija.gov.rs/sites/default/files/2023-07/registar_seveso_postrojena_na_teritoriji_republike_srbije_0.pdf pristupljeno 20.8.2023

⁵¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0018> pristupljeno 20.8.2023

⁵² Bezbedno, odgovorno i održivo rudarstvo u Srbiji projekat “Jadar”, decembar 2021, Rio Tinto

⁵³ https://environment.ec.europa.eu/topics/industrial-emissions-and-safety/industrial-accidents_en pristupljeno 20.8.2023

dogadjaji, akcidenti i katastrofe. Na još jednom mestu uočavamo da same zamerke prema projektu se zasnivaju na kompletnoj negaciji naučnih i tehnoloških dostignuća.

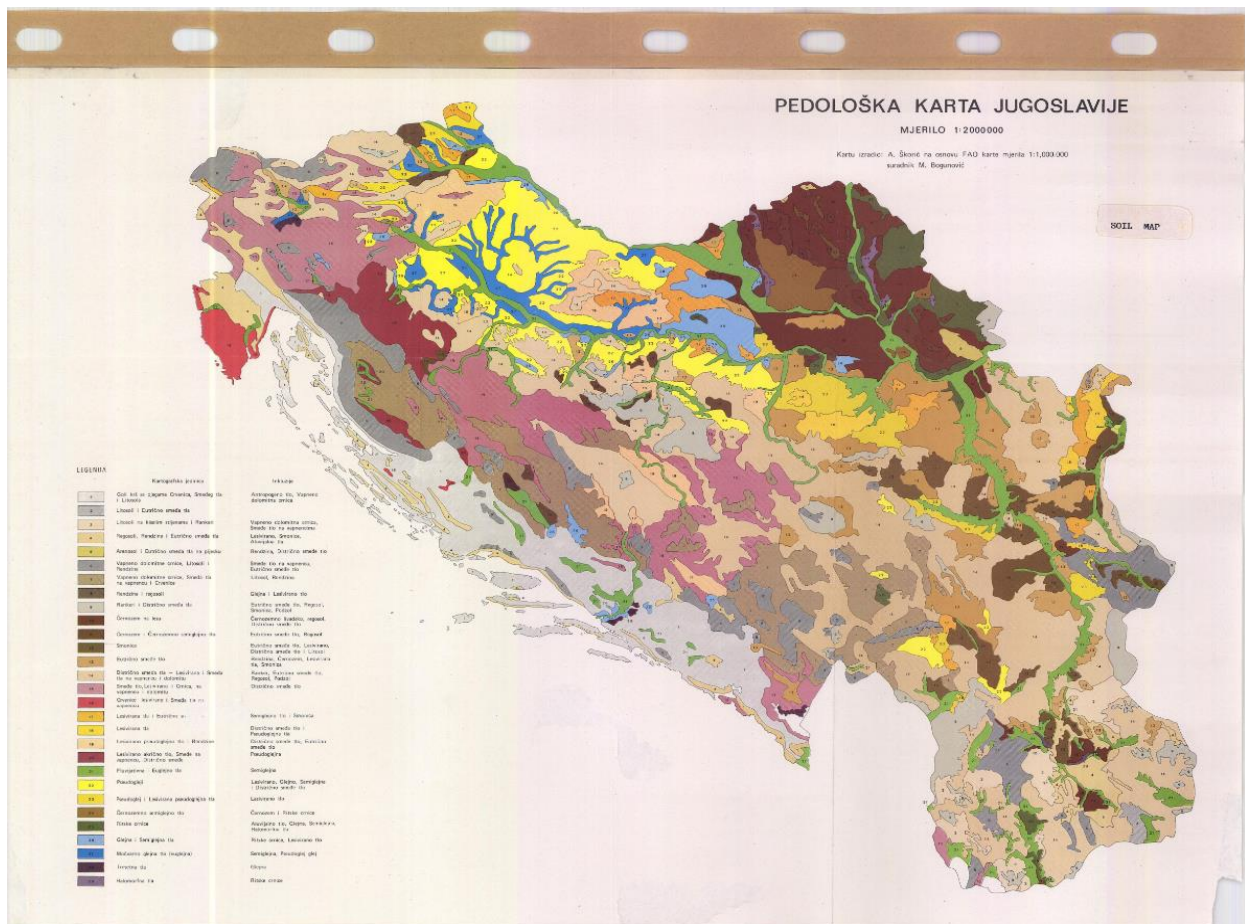
Još jedan od argumenata protiv projekta „Jadar“ razvija se na narativu o „najplodnijem“ zemljištu na kom bi se mogao ostvariti profit znatno veći od rudnika litijuma. Protivnici projekta „Jadar“ često iznose neutemeljene komparativne analize, po pravilu bez pozivanja na reference ili naučna istraživanja, u kojima porede odnose prihoda Srbije od rudnika sa prihodom od poljoprivrede koji bi bio i tri puta veći. Odokativno se iznose zaključci da bi 220ha moglo generisati godišnje prihode od preko 70 miliona evra. Ovakva računica bi značila da je prihod po hektaru oko 340.000 evra što je samo po sebi vrlo nerealna tvrdnja. Konsultacijom relevantnih izvora dolazimo do zvaničnih informacija na nivou Evropske unije da pravna lica, i grupna gazdinstva proizvode 2.218 evra standardne proizvodnje po hektaru, u poređenju sa pojedinačnim vlasnicima na 1.939 evra po hektaru⁵⁴. Pitanje lažno isturene dileme „zdrava ili zagađena okolina“ i „rudarstvo ili poljoprivreda“ uviđamo da je prisutan broj tvrdnji koje su lako proverljive.

Pojedinac ne mora biti agronom ili ratar kako bi mogao da proveri iznete tvrdnje o prinosu i prihodima od poljoprivrede. U ovoj studiji mi nažalost ne možemo da se služimo metodom „reče mi jednom jedan čovek“, ali kada bi i taj metod primenili u prvom selu bi prikupili informacije od paora koje bi opovrgle tvrdnju da je moguće zaraditi 340.000 evra od jednog ha. Pregledom pedeološke karte⁵⁵ konstatuje se da se ne radi o zemljištu prvoklasnog kvaliteta već o lesiviranom tlu.

---

⁵⁴<https://www.europarl.europa.eu/thinktank/infographics/precisionagriculture/public/fields/productivity.html> pristupljeno 20.8.2023

⁵⁵ https://esdac.jrc.ec.europa.eu/images/Eudasm/RS/russ_x82.jpg pristupljeno 20.8.2023

Dok protivnici projekta litijuma tvrde upravo suprotno, naravno bez relevantnih izvora saopštavaju da je lokacija rudnika na „najplodnijem zemljištu“ idealnih uslova za raznorodne agronomske poduhvate koji mogu biti daleko profitabilniji od samog rudnika i svetskog tržišta. Ovde govorimo o hipotetičkom dobitku koji niko nije pouzdano izmerio. Hipotetički ukoliko bi se zasadila pšenica na 220ha koliko je predviđeno za rudnik litijuma i da pretpostavimo da je prosečan prinos 3,8t po hektaru a godišnja najviša cena⁵⁶ 22din/kg u 2023. dolazimo do 165 hiljada evra ukupnih prihoda. U slučaju uzgajanja jagoda prema kalkulaciji agronoma taj prihod bi iznosio oko 3 miliona evra godišnje za površinu od 220ha koliko zahvata rudnik. Tokom životnog veka, doprinos rastu BDP-a od strane Projekta Jadar procenjuje se na oko 695 miliona evra godišnje – što odgovara iznosu od preko 1% trenutnog BDP-a Republike Srbije⁵⁷. Prema podacima Uprave za agrarna plaćanja u Loznici ima

⁵⁶ <https://nscomex.com/> pristupljeno 20.8.2023

⁵⁷ Procena ekonomskog uticaja Projekta litijuma I borata „Jadar“, Izveštaj sačinila kompanija Ergo Strategy Group, Septembar 2023. <https://ergostrategygrou.com/wp-content/uploads/2023/08/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-SR.pdf> pristupljeno 18/9/2023

registrovanih 4744 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava⁵⁸. U Srbiji trenutno se nalazi do 289.953 hektara neobrađenog zemljišta⁵⁹. Obmanjujuć narativ o „zagađenju i smrti zbog manjih prihoda i poljoprivredi kao bogatijoj i zdravijoj alternativni“ možemo oceniti kao manipulaciju.

Dezinformacije koje se iznose na račun projekta „Jadar“ u velikoj meri podsećaju na operacije protiv pruge Berlin-Bagdad odnosno protiv uvođenja železnice. U 19. veku železnica je predstavljala motor ekonomskog razvoja i povezanosti. Slične akcije, kao posledica neznanja, pokretane su i na temu elektrifikacije Srbije. Naši verni istorijski hroničari su to sve beležili, a mi očigledno nismo ništa novo naučili.

Kao sporno sa pravom se preispituje ishod sekundarnih benefita od projekta. Zbog jako lošeg procesa privatizacije NIS-a od ruskog Gasproma postoji bojazan po pitanju rudne rente i opasnosti od nastanka štete. U slučaju projekta „Jadar“ ne postoje međudržavni ugovor kojim bi se omogućila rudna retna u odnosu na zakonsku propisanu od 5% od prihoda.

Šta znamo o projektu podzemnog rudnika litijuma?

Broj rudarskih projekata povezanih sa litijumom je porastao poslednjih godina u nekoliko evropskih zemalja. Ovi projekti bi na kraju mogli da pokriju 80% evropskih potreba za baterijama⁶⁰. Projekat „Vulkan“ u dolini gornje Rajne u Nemačkoj počeo je sa radom 2021. kao pilot projekat dok će proizvodnja krenuti 2025. Vulkan litijumski projekat je projekat ekstrakcije litijumske soli i predviđeno je da to bude jedna od prvih litijumskih operacija na svetu sa neto nultim ugljičnim otiskom. U Evropi je aktivno nekoliko projekata rudnika litijuma :

---

⁵⁸ <https://data.gov.rs/sr/datasets/rpg-broj-svikh-registrovanikh-poljoprivrednikh-gazdinstava-aktivna-gazdinstva/> pristupljeno 20.8.2023

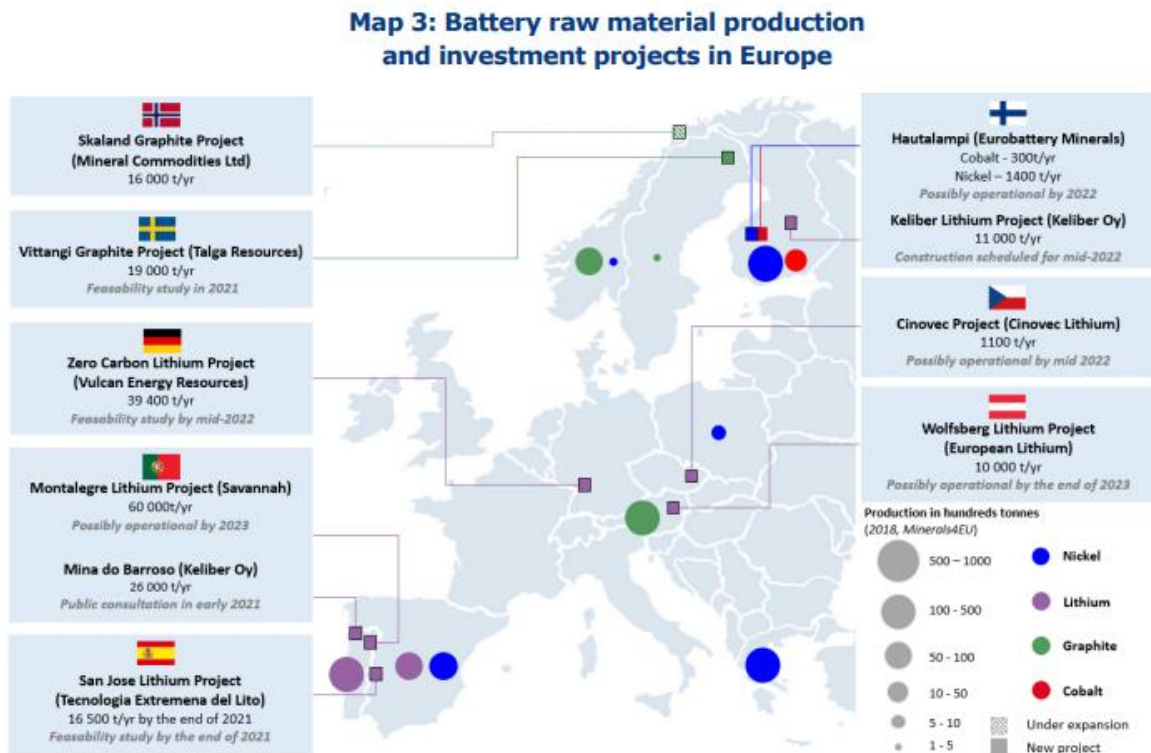
⁵⁹ <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/1300020201?languageCode=sr-Cyrl> pristupljeno 20.8.2023

⁶⁰ <https://emag.directindustry.com/2022/11/03/lithium-what-are-the-main-mining-projects-in-europe/> pristupljeno 20.8.2023

Naziv projekta	Država	Faza	Način eksploatacije	Modelovana Godišnja proizvodnja ekvivalenta litijum karbonata	Dužina projekta
Wolfsberg projekat	Austrija	finalna studija izvodljivosti	podzemni rudnik	26,000 t (litijum hidroksid)	10+
Baroso projekat	Portugal	odobren	otvorena jama	24,500 t (litijum hidroksid)	11+
Cinovec projekat	Češka Republika	preliminarna dozvola	podzemni rudnik	26,000 t (litijum hidroksid)	20+
Kornvol projekat	Ujedinjeno Kraljevstvo	prethodna studija izvodljivosti	geotermalni ekstrakcija slanah rastvora	20,000 t (litijum hidroksid)	30+
Nula karbon-Vulkan energija	SR Nemačka	konačna studija izvodljivosti	geotermalni ekstrakcija slanah rastvora	21,000 t (litijum hidroksid)	30+
Keliber projekat	Finska	odobren	otvorena jama	9,680 t (litijum hidroksid)	20+
Jadar projekat	Srbija	na čekanju	podzemni rudnik	58,000 t (litijum hidroksid)	40+

Podaci iz tabele su prikupljeni iz otvorenih izvora. Uočavamo da rudnik u Srbiji ima najveći kapacitet na godišnjem nivou sa najvećim periodom eksploatacije. Na osnovu ova dva parametra ruši se argumentacija da je projekat podzemnog rudnika „Jadar“ kratkoročni i

„beznačajni“ evropski rudnih litijuma. Radi se o strateškom rudniku za Evropu i Srbiju. Podaci iz tabele pokazuju da se plasira velika zabluda da u Evropskoj uniji ne otvaraju rudnike litijuma. Projekti u Austriji, Finskoj i Nemačkoj se nalaze u blizini gradova, na prostoru nacionalnih parkova i rezervata. Odobrenja koja su dobili ovi rudnici pokazuju da su vodeće države EU uverene u tehnološka rešenja da neće uništiti njihovu okolinu.

Source: Ifri, based on data from Minerals4EU³¹ and company announcements.

Svi navedeni projekti imaju komparativne prednosti iz razloga što se nalaze u blizini finalnih korisnika svojih proizvoda. Izuzev projekat podzemnog rudnika „Jadar“ navedeni projekti mogu da zadovolje 2/3 potreba evropskih potrošača. Tržišna utakmica za proizvodnjom električnih automibla je uveliko započeta.

Planirani rudnik litijuma u Francuskoj za cilj ima oko 700.000 baterija za električne automobile godišnje – značajan deo vladinog cilja od 2 miliona EV godišnje proizvedenih u Francuskoj do 2030.⁶¹

Kada govorimo o projekatu podzemnog rudnika „Jadar“ u Srbiji moramo se koristiti zvaničnim i kredibilnim informacijama. Počnimo sa kim je kompanija saradivala u Srbiji.

⁶¹ <https://www.reuters.com/business/frances-imerys-wants-become-leading-lithium-producer-europe-2022-10-24/> pristupljeno 20.8.2023

Razgraničimo da je projekat podzemnog rudnika „Jadar“ srpski projekat na kome radi 90% domaćih stručnjaka i dobavljača⁶². Neki od tih dobavljača su institucije od najvišeg autoriteta i nacionalnog značaja koje imaju tradiciju svog poslovanja i stručnosti. Mašinski fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi“ AD, Rudarsko-geološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za biološka istraživanja „Siniša Stanković“ Univerziteta u Beogradu, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za javno zdravlje Beograd predstavljaju institucije od integriteta. 2020. godine završena je prethodna studija izvodljivosti. Na svom sajtu preduzeće Rio Sava objavljuje informativne brošure o načinu na koji će se pratiti kvalitet vazduha, upravljanje vodama, rudarski otpad i ostaci iz procesa prerade, biodiverzitet i bezbednost i zdravlje na radu. U slučaju da projekat podzemnog rudnika „Jadar“ nije nasilno zaustavljen u trenutku nastanka ove studije bi imali dostupne preliminarne studije i tehnološka rešenja o kojima bi raspravljala stručna javnost. U pogledu biodiverziteta urađene su dve studije o biodiverzitetu Jadra koje će biti sastavni deo Studije procene uticaja na životnu sredinu, ukupno 5 godina je rađen detaljan pregled različitih vrsta i njihovih staništa. Kvalitet vazduha bi se očuvao stalnim monitoringom i implementacijom tehnologije sa ciljem da štetni gasovi ne mogu prevazilaziti propisane granice. U cilju zaštite kvaliteta vode pronalazimo čitav niz studija od Hidrološke studije reke Jadar do izveštaja o monitoringu površinskih i podzemnih voda četiri puta godišnje od 2015. godine na istražnim prostorima Jadar i Korenita (Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi“). Do sada je objavljeno jedanaest studija i izveštaja povezanih sa projektom i poprilično im je lako pristupiti u „dva klika“ dok do publikacije SANU-a nije moguće doći u „dva klika“ i šira javnost je upoznata samo sa zamerkama, ali ne i sa sadržajem i izvorima kako bi se upoznala na osnovu čega je formirano negativno mišljenje. Lako je proverljivo da projekat podzemnog rudnika „Jadar“ podrazumeva podzemni rudnik sa dva okna. U proizvodnom procesu predviđenom na projekat podzemnog rudnika „Jadar“ neće biti: flotacije, jalovine u obliku hidromešavine, brane, prženja rude na 1.200 stepeni, tretiranja sumpornom kiselinom na 250°C⁶³.

Projekat podzemnog rudnika „Jadar“ nalazio se na sredini studije izvodljivosti kada nije određen ibim i sadržaj studije o proceni uticaja na životnu sredinu, ali to nije sprečilo protivnike projekta da iznesu svoje zaključke. Da bi se doneli zaključci o projektu neophodno

---

⁶² <https://riotinto.fra1.digitaloceanspaces.com/Brosura%20Projekta%20Jadar%202022.pdf> pristupljeno 20.8.2023

⁶³ <https://riotinto.fra1.digitaloceanspaces.com/publikacije/Rio%20Tinto%20Projekat%20Jadar%20-%20%C5%A0ta%20je%20poznato.pdf> pristupljeno 20.8.2023

je izraditi obimnu tehničku dokumentaciju sa merenjima, a što protivnici projekta svakako nisu učinili. U cilju sprečavanja projekta tendenciozno je napadnuta faza nakon koje bi bili poznati svi „sporni“ elementi.

Studija o ekonomskom uticaju projekat podzemnog rudnika „Jadar“ vrlo precizno navodi da je uticaj projekta više od 3% BDP-a Srbije sa multiplikovanim efektima⁶⁴. U pogledu multiplikovanih efekata treba sagledati kompletnu uključenost srpske privrede u pogledu projekta podzemnog rudnika „Jadar“, to su pre svega industrijski dobavljači. Navedena studija vrlo precizno navodi da nakon što se uzmu u obzir indirektni i dodatni uticaji, procenjenidoprinos BDP-u u celokupnoj ekonomiji Srbije procenjuje se na 1,9 milijardi – što iznosi preko 3% trenutnog BDP-a Srbije. Govori se o 5.120 direktnih i indirektnih radnih mesta sa direktnim doprinosom od preko milijardu dolara na godišnjem nivou budžetu Srbije.

Posebno je važan uticaj na dolazak drugih stranih direktnih investicija koje bi predstavljale vrednosni lanac litijuma. U prvom redu reč je o automobilske industriji i sa njom povezanim proizvodnim pogonima električnih baterija i prateće industrije. Zadnjih godina u Srbiju je došlo nekoliko ozbiljnih kompanija automobilske industrije kao Rivian, Bosch, Brose, Continental, Nydec, ZF koje osim fabrika otvaraju i razvojne centre. Da Srbija ima infrastrukturu za razvoj i proizvodnju baterija velika je šansa da se privuku mnogi svetski giganti poput Tesla automotive. Samo je američki Rivian najavio zaposlenje 200 inženjera. U Evropi Alijansa za baterije ima više od 750 industrijskih i inovacionih grupa u okviru svog industrijskog radnog toka, nazvanog EBA250. Više od 180 projekata industrijskih baterija je u razvoju u Evropskoj uniji, uključujući 47 projekata baterijskih ćelija⁶⁵.

---

⁶⁴ Procena ekonomskoguticaja Projekta litijuma I borata „Jadar“,Izveštaj sačinila kompanija Ergo Strategy Group, Septembar 2023. <https://ergostrategygroup.com/wp-content/uploads/2023/08/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-SR.pdf> pristupljeno 18/9/2023

⁶⁵ <https://www.energy-storage.news/european-action-plan-to-accelerate-growth-of-battery-value-chain/> pristupljeno 20.8.2023

Izvor: <https://europe.autonews.com/e-car-and-component-map-europe>

Činjenica je da dosta bogatije i ekološki svesnije države poput Austrije, Finske i Nemačke pokreću rudnike litijuma sa kompletnim vrednosnim lancem. Znamo da nabrojane države spadaju u subjekte sa visokim ekološkim standardima i ne žele da se odreknu svojih komparativnih prednosti u nečemu što Mekinzi naziva „najvećom poslovnom šansom veka“.

„Baterijski pasoš“ predstavlja garanciju praćenja materijala i proizvoda od nastanka do eksploatacije. Projekti koji uključuju „Green deal“ nalaze se pod čitavim sistemom nadzora u pogledu kontrole kvaliteta i sprečavanja negativnog uticaja na životnu sredinu.

Sa druge strane žalostan je, ali istinit trend da je sve manje građana Srbije koji žive i rade na selu i ruralnim delovima gde nema industrije.

Šta znamo o projektu? Znamo da nije dobio priliku da u stručnoj i posvećenoj atmosferi završi planirane, zakonom propisane, studije uticaja na životnu sredu. Znamo da smo umesto dijaloga sa ciljem unapređenja određenih oblasti dobili negativan imidž zemlje koja je rizična za dolazak stranih investitora. Kroz istraživanje smo ustanovili da većina pitanja imaju odgovore koje protagonisti anti-kampanje nisu želeli da uzmu u razmatranje. Direktna prihod Republike Srbije od projekta podzemnog rudnika „Jadar“ bi iznosio između 4 do 5 milijardi

dolara. Projekat podzemnog rudnika „Jadar“ bi bio najveća pojedinačna strana direktna investicija u Srbiji sa povoljnim uticajem na razvoj vodećih industrija 21. veka.

Zaključak

Litijum predstavlja strateški resurs 21. veka. Povoljan geografski i politički položaj Srbije predstavlja šansu za učešće u četvrtoj industrijskoj revoluciji. Prvi put u svojoj istoriji Srbija ima mogućnost da ne bude pasivni posmatrač, već aktivni učesnik u tehnološkoj revoluciji. Raspolagati litijumom, koji se smatra strateškim resursom, znači snažniju međunarodnu poziciju, jaču integraciju u međunarodne procese, aktivnu ulogu u zaštiti nacionalog interesa.

Nijedna evropska država nije se dobrovoljno odrekla komparativnih prednosti u pogledu uvećanja celokupne strateške pozicije i sticanja ekonomske supremacije. Pregledom aktivnih projekata uviđamo da su mobilisani svi resursi u pogledu litijuma i električnih vozila, nova automobilska industrija se rađa pred našim očima.

U cilju sprečavanja projekta podzemnog rudnika „Jadar“ primenjene su metode i tehnike vođenja informacionih operacija. Po svojoj strukturi i organizovanosti može se zaključiti da je primena hibridnog dejstva za cilj postavila ekonomsku sabotazu. U prvom redu da se na tri godine zaustavi Srbija kako bi neke druge države – konkurentni mogli da završe svoje projekte i na taj način sebi obezbede tržišnu prednost. Ova tržišna prednost se ne ogleda samo u prostoju prodaji sirovina, već u privlačenju celokupnog vrednosnog lanca. Postrojenja za proizvodnju baterija uveliko se grade širom Evrope u državama koje imaju rezerve litijuma, za to vreme Srbija je propustila šansu da privuče neke od najznačajnijih giganta.

Motivi za opstrukciju razvoja zemlje su raznorodni. Teško je dokučiti motivaciju svakog pojedinca koji se uključio u organizovanu i koordiniranu aktivnost opstrukcije. Veliki broj ljudi je očigledno izmanipulisan i prevaren od strane kreatora mišljenja koji zagovaraju tehnološku izolaciju. Od ličnih i političkih motiva posebno zabrinjava organizovano prisustvo grupa za pritisak. Ove grupe za pritisak su otele racionalnu debatu, podrle poverenje u državne institucije i nauku. Svojim delovanjem opstruisale su stručne pojedince da izraze svoje mišljenje. Prvi korak kao što je Studija procene uticaja na životnu sredinu nije završena, bez ikakvih parametara iznošene su kritike i upozorenja o pretnji po egzistenciju građana. U celokupnoj atmosferi proliferacije lažnih sadržaja, dezinformacija i propagande strateške komunikacije bile su otežane. Većina lažnih sadržaja je dodatno pojačavana širenjem putem društvenih mreža. Kapaciteti demontiranja iznetih dezinformacija prevazišli su raspoložive kapacitete kako kompanije, tako i same države. Notorna smanjena otpornost građana na lažne

sadržaje pogodovala je negativnoj kampanji. Treba se podsetiti da je kampanja protiv litijuma povedena posle relativno uspešne anti-vakcinaške kampanje, a posledice teorija zavera i dan danas se osećaju.

Strateška bezbednost jedne države predstavlja objedinjavanje političke, vojne i ekonomske moći u datom vremenu i prostoru. Učešće u globalnim lancima snabdevanja je garancija da se vaš glas snažnije čuje u međunarodnoj areni. Mogućnost artikulacije nacionalnog interesa je neuporedivo veća ukoliko se poseduje ekonomska moć, ali i poluga ekonomskog pritiska.

Nekolicina demagoga uspela je putem vrlo jednostavnih i opasnih poruka da kreira atmosferu nacionalnog protivljenja projektu litijuma. Neophodno je uraditi detaljnu analizu sa predlogom kontra-mera kako bi se slične operacije u budućnosti osujetile. Naučena lekcija treba da bude opomena da nacionalna bezbednost može biti ugrožena putem lažnih narativa, organizovanih grupa za pritisak koje mogu uticati na ekonomski razvoj države. Elemente organizovanosti ovih grupa i njihove nalogodavce trebalo bi da saopšte državne insitucije.

Hibridni rat u cilju sticanja ekonomske prednosti za Srbiju više nije domen teorije već prakse. Na primeru litijuma vidimo da se šteta od nekoliko milijardi evra može ostvariti hibridnim dejstvom, manipulacijom i obmanom. Nažalost deluje kao da se istorija Srbije 19. Veka ponavlja u 21. Veku. Ponovo imamo interesne grupe, lobiste stranog interesa, lakoverne i destruktivne ljude koji agituju protiv tehnološkog napretka, povezivanja sa savremenim svetom. Od tih priča Srbija je u 19. Veku izgubila trku sa modernizacijom i železnicom a danas gubi utakmicu sa konkurencijom u proizvodnji litijuma. Da li treba ponovo da dozvolimo da budemo obmanuti?

Recenzije

Prof, Dr Zoran Dragišić, Fakultet Bezbednosti Univerzitet u Beograd

Studija o uticijau litijuma na stratešku bezbednost Srbije predstavlja značajan doprinos sagledavanju nacionalne bezbednosti u savremenom bezbednosnom okruženju. Rad na vrlo dobar način uzima u razmataranje različite činioce strateške bezbednosti svaremenih država, fokusirajući se na jednu aktuelnu dinamiku globanu borbu za kritične sirovine i kritične lance sanbdevanja. Autor na detaljan način pokušava da čitaocu objasni složen međuzavisni odnos globalne trgovine i međunarodnih odnosa u svetlu borbe za strateške sirovine.

Strateške sirovine će definitivno uticati na stvaranje novih odnosa između država. Eliminacija bezbednosnih rizika povezanih sa lancima snabdevanja predstavlja složen bezbednosni izazov u pogledu adaptibilnosti spoljne politike. Zaštita kritičnih sirovina i njihova održiva eksplatacija jesu kategorije nacionalne bezbednosti. Ova studija rasvetljava bezbednosne fenomene u dva značajna niova. Prvi nivo odnosi se na aspekte međunarodne bezbednosti, kreiranje strategija i inkorporacije strateških sirovina kao činioca nacionalne bezbednosti. Drugi deo studije demaskira fenomen hibridnog dejstva i ugrožavanja nacionalne i ekonomske bezbednosti Republike Srbije. Autor u studiji ukazuje na bezbednosni rizik koji predstavljaju dezinformacije za demokratsko društvo. Studija ima svoj naučni doprinos koji se ogleda u sagledavanju odnosa dezinformacija, građanskog otpora i ekonomske bezbednosti zemlje u pogledu projekta podzemnog rudnika „Jadar“. Kao vredan izvor za bolje razumevanje celokupnog odnosa ekonomije, rudarstva i nacionalne bezbednosti studija ima svojevrsan javni značaj koji nije usko ograničen na akademsku zajednicu već i je mogu koristiti i donosioci odluka.

Dr. Mile Bugarin, direktor Instituta za rudarstvo i metalurgiju Bor

Srbija ima dva najveća strateška elementa koji su osnova za budućnost proizvodnje električnih automobila, a to su Bakar i Litijum. Srbija ima danas oko 25 miliona tona bakra u metalu koji je istražen i može da se eksploatiše u narednih 50 godina. njegova realna vrednost po današnim cenama iznosi oko 240 milijardi USD. Automobilaska industrija električnih automobil je nezamisliva bez bakra , Litijuma /7kg/, Nikla /30kg/, grafita /30kg/, Kobalta /8 kg/...a najviše bakra / oko 80 kg po automobilu/... itd. Jadar je jedno od najvećih ležišta u Evropi za sada, to je projekat koji ne sme da čeka pasivnost, tehnologije su savremene i

postoji monitoring države koja treba da ga kontroliše saglasno odobrenim projektima, od KONTROLE zavisi održivost projekta.

Upotreba Sumporne kiseline je potpuno bezazleni normativ kojim se rade i druge prerade tokom proizvodnje drugih metala. Samo u Boru se u procesu metalurske proizvodnje baktra dobije oko 700.000,00 tona koncentrovane sumporne kiseline od 98% sadržaja H₂SO₄, koja se sva upotrebi za hemijsku industriju đubriva u Prahovu. Da ne govorim o drugim hemijskim industrijama gde je sumporna kiselina osnovni norativ proizvodnje određenih proizvoda. Suština interesnih grupa je da Srbija krene korak napred pa se vrati 10 unazad i time izgubi kontinuitet u mnogo čemu. Kod litijuma je stvar jasna, neophodno je strateškom državnom politikom proizvoditi ne samo poluproizvod koncentrata Litijuma, već izgraditi fabrike; baterija, električnih automobila, reciklaze velikih vroja elemenata i sirovine iz otpada baterija i koristiti ih u zatvorenom proizvodnom sistemu. TIME SE ZAPOŠLJAVA VELIKI BROJ RADNIKA i razvijaju nove tehnologije i svet zaposlenih se diže na visokom nivou i smanjuju se rizici zablude kija je prijemčiva kod slabo obrazovnih radnika. Da ne govorim o bakru koji srbija ima i čija je potreba u auto industriji enormna, naročito u infrastrukturi punjača na parkinzima, pumpama, zgradama, to su enormne količine i tu ako na vreme ne uzmemo primat mi smo promašili budućnos bez povratka.

Ukoliko strateške sirovine dovedemo u dobru kontrolu države sa jakim razvijenim partnerima sa Zapada, postoji sansa našeg progressa, ali za to treba da postoje kompetentne i jake stručne službe državnih organa koji će to sprovoditi i kontrolisati po jasno propisanim kriterijumima zasnovani na zakonskim osnovama.

Država mora da ima uređen sistem da bi bio progres. Sadašnji sistem je slabog progressa i bez kompetentnih i stručnih kadrova u dubinskom sistemu kontrole nema napredka.

Studija je sačinjena na visokom nivou retoričke kompetentnosti i stručnih objašnjenja, vidi se da Autor vlada materijom, ima studijozan i psihološki pristup jasnoće događaja koji se produkuje. Događaji su sagledani iz ugla objektivnosti i realnosti sa jasnim ukazom kako ih narušavaju interesni krugovi kroz narativ zagađenja i uništenja životne sredine bez dokaza, a u cilju obmanjivanja nestručne javnosti koja je podložna neproverenim informacijama. Ova studija to jasno ističe i na jedan logičan i prihvatljiv način ukazuje kako obmanom može da se upropati najaproduktivniji i održiv projeat. Studija je veoma korisna i otvara oči onima koji su u dilemi u političkim odlukama i usmerava ga ka progressu savremenog tehnološkog

napredka da prihvati realnosti najrazvijenijih zemalja sveta da aktivira predmetni projekat Jadar.

Govoriti o zagađenju 220 hektara koje zahvata budući rudnik Litijuma " Jadar" sa jasno propisanom najsavremenijom tehnologijom koja se upotrebljava u najrazvijenijim zemljama Sveta je čista obmana i ne prihvatljiva za državne organe Srbije, da na bazi tračeva društvenih mreža i instruiranih organizacija određenih interesa, bude stopiran projekat Jadar.

Ništa više proizvodnja Litijuma / čak naprotiv/ ne zagađuje životnu sredinu nego proizvodnja bakra u Boru, čiji je kapacitet u planu na oko 250.000,00 tona godišnje bakra i blizu milion tona koncentrovane 98% sumporne kiseline.

Državna kontrola usvojenih projekata je najbitnija poluga održive ekologije u skladu sa pozitivnim zakonima koji su usklađeni sa evropskom regulativom, ako se to profesionalno sprovodi u kontroli bojaznosti za životnu sredinu nema.

Ova Studija je DOBRA za sve one koji su u zabludi i nedumici da se oslobode istih, kao i one kojima je jasno da je projekat Jadar pozitivan projekat. Studiju treba promovisati sa stručnim institucijama, kao pomoć u diskusijama u javnom mnjenju. To je jedan od dobrih Puteva DA SE RAZBIJE ZABLUDA I NAMERNA DESTRUKCIJA PROJEKTA.

Prof.dr Ilija Životić, Fakultet za inženjerski menadžment

Recenzija Darko Obradović je pisanjem ovog autorskog dela pokazao ne samo da je u toku sa dešavanjima na nacionalnom i globalnom nivou već i jednu izuzetnu vrstu hrabrosti. Ta hrabrost se ne ogleda samo u činjenici da je svestan da će biti razapet od strane određenog dela javnosti već pre svega u činjenici da je spreman da se uhvati u koštac sa temom litijuma u jednom izuzetno osetljivom društvenom trenutku kada se čak i predsednik Republike sa kompletnom Vladom povukao pred protivnicima eksploatacije litijuma u Srbiji. Obradović u tako delikatnom trenutku odlučuje da se preko njegovog dela čuje i glas svih nas koji smatramo da bi eksploatacija litijuma u Srbiji, uz naravno poštovanje standarda EU, našoj zemlji donela boljitak, ali naša grupa istomišljenika nije bučna kao grupa koja se tome protivi niti su blokade puteva naš način obraćanja javnosti. S tim u vezi, ovo autorsko delo ima još veću vrednost i predstavlja naš krik, naš poziv u pomoć da se u budućnosti ne dozvoli gubitak velikih investicija usled pretnji nasiljem ili blokadama. Ali i da se pred početak realizacije bilo kakvog sličnog projekta angažuju lica koja bi javnost upoznala sa pravim činjenicama i tako sprečila štetno delovanje interesnih grupa podržanih od strane konkurencije. Da je ovo

delo izašlo na svetlost dana pre nekoliko godina, Srbija bi danas imala i rudnik litijuma, i fabriku baterija ali i fabriku električnih vozila. Baterijama bi snabdevali veliki deo svetskog tržišta i tako podigli standard građana Srbije. Ovako, pred čitaocima je štivo koje čitaocu objašnjava kakvu je šansu Srbija propustila i to u kakvom trenutku o čemu Obradović piše u prvom delu svog autorskog dela. Knjiga je za svaku preporuku svima onima koji žele da bolje razumeju problematiku eksploatacije litijuma, da se na jedan objektivan, proverljivim činjenicama poduprut način upoznaju sa rizicima i šansama kada je ova tema u pitanju.

doc dr. Ratomir Antonović

Stručni članak “Uticaj litijuma na stratešku bezbednost Srbije” autora, MA Darka Obradovića daje značajan analitički osvrt na aktuelnu temu eksploatacije litijuma na prostoru Republike Srbije.

Čitalac može dobiti zanimljive informacije, koje se ne odnose samo na tehnologiju eksploatacije ove rude, već o mnogo važnijem pitanju, kao što su bezbednosni aspekti njene eksploatacije i koristi koje Republika Srbija od nje može imati. Članak ima posebnu vrednost jer problem eksploatacije litijuma posmatra u kontekstu aktuelnih geopolitičkih procesa, permanentnih promena i daje anticipaciju događaja koji će tek posebno dokazati značaj ove eksploatacije sa ekonomskog i privrednog aspekta po našu državu.

Stručni članak isključuje svaku vrstu ostrašćenosti i daje realnu sliku i prikaz stanja koji se odnosi na problem eksploatacije litijuma. U samom članku, autor upravo ukazuje na brojne medijske spekulacije, difamacije i zloupotrebe, širenje lažnih i neproverenih informacija, sa jasnim ciljem – dezinformisanja građanstva i stvaranja negativnog odnosa prema eksploataciji litijuma. Tendencija lažnog informisanja je umanjenje značaja, a uvećanje štetnosti eksploatacije litijuma. Kao najgori i najopasniji fenomen, autor ističe kompromitaciju nauke, koja se u konkretnom slučaju stavlja u funkciju negativne propaganda, a tvrdnje na kojima se zasnivaju stavovi tih “naučnih pregalaca” nisu zasnovane na materijalnim činjenicama.

Kao dobar primer, autor je naveo već višedecenijski sukob sa rudarstvom, koje je više puta bilo izlagano kritici javnosti. Rudarska delatnost je često bila na udaru “zelenih aktivista”, uz očigledno zanemarivanje potreba čovečanstva. Napad na rudnik “Jadar”, autor vidi kao oblik hibridnog delovanja protiv bezbednosti Republike Srbije, što itekako može da se tretira kao

svojevrsni atak na ekonomske, pa samim tim i bezbednosne interese Republike Srbije. Hibridnost napada se manifestuje kroz sinergiju dezinformacija i izazivanje nemira i nereda. Upravo, smatram da je ovo glavna hipoteza autorovog članka, koju je on tokom samog teksta stručnu i argumentovano odbranio. S obzirom na sve navedeno, stručni članak “Uticaj litijuma na stratešku bezbednost Srbije” predstavlja interesantan, aktuelan, na naučnim principima zasnovan stručni rad, sa jasnom polaznom hipotezom, koja je na kraju članka uspešno odbranjena. U samom radu, autor je koristi brojne naučne metode kao što su analitička, komparativna, istorijska, induktivna i deduktivna, uspostavljene su jasne premise iz kojih je izveden jasan zaključak. Prema tome, članak ima preporuku sa moje strane da bude javno publikovan i kao takav korišćen kao ravnopravni naučni rad u naučnoj i stručnoj literaturi.

Reference:

- Andrews, T., Elizalde, B., Le Billon, P., Oh, C. H., Reyes, D., & Thomson, I. (2017). The rise in conflict associated with mining operations: What lies beneath? Canadian international resource development institute (CIRDI)
- ANNEX to the COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS EUROPE ON THE MOVE Sustainable Mobility for Europe: safe, connected and clean 2018. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en
- Buzan, B. Waever, O., Wilde J., Security: A New Framework for Analysis, Lynne Reinner Publishers, 1998
- Buzan B., People, states, and fear: The national security problem in international relations, University of North Carolina Press, 1983.
- Brouwer de, G., (2020), Bringing Security and Prosperity Together in the National Interest, CSIS, <https://www.csis.org/analysis/bringing-security-and-prosperity-together-national-interest>
- Bernard, B.,(1950), National Security Policy and Economic Stability, Yale Institute for International Studies Memorandum No. 33 p. 5
- Blackwill,D.,R., Harris,M., J., (2016), War by other means – Geoeconomics and Statecraft, Council on Foreign Relations Book.
- Blanchette, J., Johnstone, C., (2023), The Illusion of Great-Power Competition Why Middle Powers—and Small Countries—Are Vital to U.S. Strategy, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/illusion-great-power-competition>
- Brands, H., Cooper, Z., (2020), The Great Game With China Is 3D Chess, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2020/12/30/china-united-states-great-game-cold-war/>
- Bourbeau, P., (2013), “Resiliencism: Premises and Promises in Securitization Research,” Resilience: International Policies, Practices and Discourses 1, no. 1
- Carole Mathieu, “Green Batteries: A Competitive Advantage for Europe’s Electric Vehicle Value Chain?”, Études de l’Ifri, Ifri, April 2021
- Dragaš, O., (2019), Dva lica globalizacije istina i obmane, Albion Books, 2019
- Dragišić, Z. (2009). Sistem nacionalne bezbednosti - pokušaj definisanja pojma. Vojno delo, 61(3), 162-176
- Di Comite, F., Pasimeni,P. (2022), Decoupling from Russia Monitoring supply chains adjustment in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg
- Global EV Outlook 2023 Catching up with climate ambitions, INTERNATIONAL ENERGY AGENCY. 2023
- Deibert Ronald J., Rafal Rohozinski, and Masashi Crete-Nishihata, “Cyclones in Cyberspace: Information Shaping and Denial in the 2008 Russia-Georgia War,” Security Dialogue Vol. 43, No. 1, 2012
- Franks, D. M. (2009). Avoiding mine-community conflict: From dialogue to shared futures. In Proceedings of the first international seminar on environmental issues in the mining industry, Santiago, Chile
- Franco – German Non-Paper on a Critical Raw Materials Act
- Hofstadter, R. (1966). The paranoid style in American politics. In R. Hofstadter (Ed.), The paranoid style in American politics and other essays (pp. 3–40). New York, NY: Knopf
- Humphreys, D. (2000). A business perspective on community relations in mining. Resources Policy, 26(3), 127–131

Huntington, S. P. (1997). The Erosion of American National Interests. *Foreign Affairs*, 76(5), 28–49. <https://doi.org/10.2307/20048198>

Little, R. (2007). Kenneth N. Waltz's Theory of International Politics. In *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models* (pp. 167-212). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511816635.006

Kalantzakos, S, Overland, I., Vakulchuk, R. (2023). Decarbonisation and Critical Materials in the Context of Fraught Geopolitics: Europe's Distinctive Approach to a Net Zero Future, *The International Spectator*, 58:1, 3-22, DOI: 10.1080/03932729.2022.2157090

Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*, First. ed. Verso, London.

Maihold, G. (2022). A new geopolitics of supply chains: the rise of friend-shoring. (SWP Comment, 45/2022). Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. <https://doi.org/10.18449/2022C45>

Milašinović, R., Milašinović, S.,(2007). *Osnovi teorije konflikata*, Fakultet Bezbednosti, Beograd

Obradović, D. (2022). Operacije uticaja na društvenim mrežama kao hibridna pretnja, *Društveni horizonti*, Fakultet za društvene nauke, Beograd

ODGOVORI NA PITANJA O PROJEKTU JADAR / INFORMACIONA BROŠURA / FEBRUAR 2021
Procena ekonomskog uticaja Projekta litijuma I borata „Jadar“, Izveštaj sačinila kompanija Ergo Strategy Group, Septembar 2023. <https://ergostrategygrou.com/wp-content/uploads/2023/08/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-SR.pdf> pristupljeno 18/9/2023

Räikkä, J. (2018). Conspiracies and conspiracy theories. *Argumenta*, <https://www.argumenta.org/wp-content/uploads/2018/05/1-Argumenta-Juha-Ra%CC%88ikka%CC%88-Conspiracies-and-Conspiracy-Theories.pdf>

Simeunović, D.(2002) *Teorija politike - rider*, Nauka i društvo, Beograd

Simeunović, D. (1989) *Političko nasilje*, NIRO, „Radnička štampa“ , Beograd 1989

SUVARYAN Y., GEVORGYAN G., (2022) , *Criteria of Economics Sovereignty and assessment methodology*, Aleternative , Armenia
[https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/ailytranq/2022\(1\).pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/ailytranq/2022(1).pdf)

Strategija nacionalne bezbednosti Srbije doneta 2020

Stone Jr., J.R. (2022). *Populism, Eco-populism, and the Future of Environmentalism* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003264224>

Tukidid (2020), *Peloponeski rat*, Ukronija, Beograd

Vakulchuk, R., Overland, I., Scholten, D.,(2020) *Renewable energy and geopolitics: A review*, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 122 <https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.109547>

Wolfers, A.,(1952), “National Security” as an Ambiguous Symbol, *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4 pp. 481-502

Waltz, N.,K., (1979), *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company

West, H. G., & Sanders, T. (2003). *Transparency and conspiracy: Ethnographies of suspicion in the New World Order*.Durham, NC: Duke University Press.

Životić, I., Obradović, D., (2022), *U POTRAZI ZA POJMOVNIM ODREĐENJEM HIBRIDNOG DEJSTVA*, *Društveni Odgovor*, Centar za stratešku analizu, Beograd

Internet izvori:

<https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials->
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/european-commission-and-us-department-energy-support-collaboration-between-european-battery-alliance-2022-03-14_en

<https://www.un.org/en/climatechange/marking-kyoto-protocol%E2%80%99s-25th-anniversary>
https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/210311_Nakano_Critical_Minerals.pdf?VersionId=DR03x5jIrwLnNjmPD3SZjEkGEZFEcgt
https://rmis.jrc.ec.europa.eu/uploads/CRMs_for_Strategic_Technologies_and_Sectors_in_the_EU_2020.pdf
<https://www.csis.org/analysis/building-larger-and-more-diverse-supply-chains-energy-minerals>
<https://eurometaux.eu/media/2005/full-report-8-56-17.pdf>
<https://iea.blob.core.windows.net/assets/dacf14d2-eabc-498a-8263-9f97fd5dc327/GEVO2023.pdf>
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/lamp.12285>